

Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
HENRIK SAUGMANDSGAARD ØE
της 27ης Φεβρουαρίου 2020¹

Υπόθεση C-649/18

A
κατά
Daniel B,
UD,
AFP,
B,
L

[αίτηση του cour d'appel de Paris (εφετείου Παρισίων, Γαλλία)
για την έκδοση προδικαστικής απόφασης]

«Προδικαστική παραπομπή – Φάρμακα για ανθρώπινη χρήση για τα οποία δεν απαιτείται ιατρική συνταγή – Διαδικτυακή πώληση – Διαφήμιση για τον ιστότοπο φαρμακείου – Περιορισμοί – Υποχρέωση συμπλήρωσης ερωτηματολογίου επί θεμάτων υγείας από τον ασθενή πριν από την επικύρωση της πρώτης παραγγελίας του στον ιστότοπο φαρμακείου – Ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων – Άρθρο 34 ΣΛΕΕ – Τρόποι πώλησεως – Εμπόδια – Άρθρο 36 ΣΛΕΕ – Δικαιολόγηση – Προστασία της αξιοπρέπειας του επαγγέλματος του φαρμακοποιού – Πρόληψη της καταχρήσεως καταναλώσεως φαρμάκων – Προστασία της δημόσιας υγείας – Οδηγία 2000/31/ΕΚ – Ηλεκτρονικό εμπόριο – Άρθρο 2, στοιχείο α' – Υπηρεσία της κοινωνίας της πληροφορίας – Άρθρο 2, στοιχείο η' – Συντονισμένος τομέας – Άρθρο 3 – Αρχή της χώρας προελεύσεως – Παρεκκλίσεις – Δικαιολόγηση – Προστασία της δημόσιας υγείας – Υποχρέωση ενημερώσεως και κοινοποιήσεως – Οδηγία 2001/83/ΕΚ – Κοινοτικός κώδικας για τα φάρμακα που προορίζονται για ανθρώπινη χρήση – Άρθρο 85γ, παράγραφος 2 – Ευχέρεια των κρατών μελών να επιβάλλουν όρους που δικαιολογούνται από την προστασία της δημόσιας υγείας για τη λιανική πώληση, στην επικράτειά τους, φαρμάκων που πωλούνται μέσω διαδικτύου»

I. Εισαγωγή

1. Η αίτηση προδικαστικής απόφασης που υπέβαλε το cour d'appel de Paris (εφετείο Παρισίων, Γαλλία) αφορά την ερμηνεία του άρθρου 3 της οδηγίας 2000/31/ΕΚ για το ηλεκτρονικό εμπόριο², του άρθρου 85γ της οδηγίας 2001/83/ΕΚ περί κοινοτικού κώδικος για τα φάρμακα που προορίζονται για ανθρώπινη χρήση³, καθώς και των άρθρων 34 και 36 ΣΛΕΕ.

¹ Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική.

² Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 8ης Ιουνίου 2000, για ορισμένες νομικές πτυχές των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, ιδίως του ηλεκτρονικού εμπορίου, στην εσωτερική αγορά («οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο») (ΕΕ 2000, L 178, σ. 1).

³ Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 6ης Νοεμβρίου 2001 (ΕΕ 2001, L 311, σ. 67), όπως έχει τροποποιηθεί με την οδηγία 2011/62/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 8ης Ιουνίου 2011 (ΕΕ 2011, L 174, σ. 74) (στο εξής: οδηγία 2001/83).

2. Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ, αφενός, της Α, εταιρίας ολλανδικού δικαίου που εκμεταλλεύεται κατάστημα φαρμακείου εγκατεστημένου στις Κάτω Χώρες και ιστότοπο που απευθύνεται ειδικά στο γαλλικό καταναλωτικό κοινό, και, αφετέρου, πλειόνων επιχειρήσεων εκμεταλλεύσεως φαρμακείων και ενώσεων που εκπροσωπούν τα επαγγελματικά συμφέροντα των εγκατεστημένων στη Γαλλία φαρμακοποιών. Ο ως άνω ιστότοπος φέρει διαδικτυακή πύλη πωλήσεων στην οποία διατίθενται φάρμακα για τα οποία δεν απαιτείται ιατρική συνταγή καθώς και παραφαρμακευτικά προϊόντα. Οι ως άνω εκμεταλλευόμενοι φαρμακεία και ενώσεις προσάπτουν στην Α ότι προέβη σε πράξεις αθέμιτου ανταγωνισμού προωθώντας τον εν λόγω ιστότοπο στο γαλλικό καταναλωτικό κοινό μέσω πολύμορφης και ευρείας εμβέλειας διαφημιστικής εκστρατείας. Η εταιρία Α παρέβη επίσης την προβλεπόμενη στη γαλλική νομοθεσία υποχρέωση να επιβάλλει τη συμπλήρωση από κάθε ασθενή ερωτηματολογίου επί θεμάτων υγείας πριν από την επικύρωση της πρώτης του παραγγελίας.

3. Στο πλαίσιο της υπό κρίση υποθέσεως, το Δικαστήριο καλείται να διευκρινίσει κατά πόσον ένα κράτος μέλος μπορεί να ρυθμίζει, αφενός, τη διαφήμιση στην οποία προβαίνουν εγκατεστημένοι σε άλλα κράτη μέλη φαρμακοποιοί για τις παρεχόμενες από αυτούς διαδικτυακές υπηρεσίες πωλήσεως φαρμάκων για τα οποία δεν απαιτείται ιατρική συνταγή, και, αφετέρου, τη διαδικασία διαδικτυακής παραγγελίας τέτοιων φαρμάκων.

II. Το νομικό πλαίσιο

A. Το δίκαιο της Ένωσης

1. Η οδηγία 2000/31

4. Το άρθρο 1, παράγραφοι 1 και 2, της οδηγίας 2000/31 ορίζει τα εξής:

«1. Η παρούσα οδηγία έχει ως στόχο την ομαλή λειτουργία της εσωτερικής αγοράς, εξασφαλίζοντας την ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας μεταξύ των κρατών μελών.

2. Η παρούσα οδηγία εξασφαλίζει την προσέγγιση, εφόσον χρειάζεται για την πραγματοποίηση του στόχου που αναφέρεται στην παράγραφο 1, ορισμένων εθνικών διατάξεων για τις υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας οι οποίες αφορούν την εσωτερική αγορά, την εγκατάσταση των φορέων παροχής υπηρεσιών, τις εμπορικές επικοινωνίες, τη σύναψη συμβάσεων με ηλεκτρονικά μέσα, την ευθύνη των μεσαζόντων, τους κώδικες δεοντολογίας, τον εξώδικο διακανονισμό των διαφορών, τα μέσα έννομης προστασίας και τη συνεργασία μεταξύ κρατών μελών.»

5. Το άρθρο 2, στοιχείο α', της οδηγίας 2000/31 ορίζει την έννοια των «υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας» παραπέμποντας στο άρθρο 1, σημείο 2, της οδηγίας 98/34/ΕΚ⁴, όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 98/48/ΕΚ⁵. Η διάταξη αυτή αφορά «κάθε υπηρεσία που συνήθως παρέχεται έναντι αμοιβής, με ηλεκτρονικά μέσα εξ αποστάσεως και κατόπιν προσωπικής επιλογής ενός αποδέκτη υπηρεσιών». Το άρθρο 1, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας (ΕΕ) 2015/1535⁶, η οποία

4 Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22ας Ιουνίου 1998, για την καθιέρωση μιας διαδικασίας πληροφόρησης στον τομέα των τεχνικών προτύπων και κανονισμών (ΕΕ 1998, L 204, σ. 37).

5 Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 20ής Ιουλίου 1998, για την τροποποίηση της οδηγίας [98/34] (ΕΕ 1998, L 217, σ. 18).

6 Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 9ης Σεπτεμβρίου 2015, για την καθιέρωση μιας διαδικασίας πληροφόρησης στον τομέα των τεχνικών προδιαγραφών και των κανόνων σχετικά με τις υπηρεσίες της κοινωνίας των πληροφοριών (ΕΕ 2015, L 241, σ. 1).

αντικατέστησε την οδηγία 98/34, επαναλαμβάνει τον ίδιο αυτόν ορισμό. Σύμφωνα με το άρθρο 10, δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας 2015/1535, «[ο]ι αναφορές στην καταργούμενη οδηγία νοούνται ως αναφορές στην παρούσα οδηγία και διαβάζονται σύμφωνα με τον πίνακα αντιστοιχίας του παραρτήματος IV».

6. Το άρθρο 2, στοιχείο η', της οδηγίας 2000/31 ορίζει την έννοια του «συντονισμένου τομέα» ως «[τις] προϋποθέσεις που ισχύουν στα νομικά συστήματα των κρατών μελών προκειμένου για φορείς παροχής υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας ή υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας, ανεξαρτήτως εάν πρόκειται για γενικές διατάξεις ή για διατάξεις σχεδιασμένες ειδικά για τον τομέα αυτόν». Η διάταξη αυτή διευκρινίζει τα εξής:

«i) Ο συντονισμένος τομέας αφορά απαιτήσεις προς τις οποίες πρέπει να συμμορφώνεται ο φορέας παροχής υπηρεσιών σχετικά με:

- την ανάληψη δραστηριότητας παροχής υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας, όπως προϋποθέσεις σχετικά με τα προσόντα, την έγκριση ή την κοινοποίηση,
- την άσκηση δραστηριότητας υπηρεσίας της πληροφορίας, όπως απαιτήσεις σχετικά με τη συμπεριφορά του φορέα παροχής υπηρεσιών, σχετικά με την ποιότητα ή το περιεχόμενο της υπηρεσίας, συμπεριλαμβανομένων των διατάξεων για τη διαφήμιση και τη σύναψη συμβάσεων, ή απαιτήσεις σχετικά με την ευθύνη του φορέα παροχής υπηρεσιών.

ii) Ο συντονισμένος τομέας δεν καλύπτει απαιτήσεις όπως:

- προϋποθέσεις σχετικά με τα ίδια τα αγαθά,
- προϋποθέσεις σχετικά με την παράδοση αγαθών,
- προϋποθέσεις σχετικά με υπηρεσίες που δεν παρέχονται με ηλεκτρονικά μέσα.»

7. Το άρθρο 3 της οδηγίας 2000/31, με τίτλο «Εσωτερική αγορά», ορίζει τα εξής:

«1. Κάθε κράτος μέλος μεριμνά ώστε οι υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας που παρέχει ένας φορέας εγκατεστημένος στο έδαφός του να τηρούν τις ισχύουσες εθνικές διατάξεις του οι οποίες εμπίπτουν στον συντονισμένο τομέα.

2. Τα κράτη μέλη δεν μπορούν, για λόγους που αφορούν το συντονισμένο τομέα, να περιορίσουν την ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας οι οποίες προέρχονται από άλλο κράτος μέλος.

3. Οι παράγραφοι 1 και 2 δεν εφαρμόζονται στους τομείς που αναφέρονται στο παράρτημα.

4. Τα κράτη μέλη μπορούν να λαμβάνουν μέτρα κατά παρέκκλιση από την παράγραφο 2 σε σχέση με συγκεκριμένη υπηρεσία της κοινωνίας της πληροφορίας, εφόσον πληρούνται οι ακόλουθοι όροι:

α) τα μέτρα πρέπει:

- i) να είναι αναγκαία για έναν από τους ακόλουθους λόγους:
  - δημόσια τάξη, ιδίως πρόληψη, έρευνα, διαπίστωση και δίωξη εγκλημάτων, στα οποία περιλαμβάνονται η προστασία των ανηλίκων και η καταπολέμηση της πρόκλησης μίσους λόγω φυλής, φύλου, θρησκείας ή εθνικότητας, καθώς και οι παραβιάσεις της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας που αφορούν μεμονωμένα πρόσωπα,

- προστασία της δημόσιας υγείας,
  - δημόσια ασφάλεια, συμπεριλαμβανομένης της προάσπισης της εθνικής ασφάλειας και άμυνας,
  - προστασία του καταναλωτή, περιλαμβανομένου και του επενδυτή·
- ii) να στρέφονται κατά μιας υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας η οποία βλάπτει τους στόχους που αναφέρονται στο σημείο i) ή συνιστά σοβαρό κίνδυνο που απειλεί να βλάψει τους προαναφερόμενους στόχους·
- iii) να είναι ανάλογα προς τους στόχους αυτούς·
- β) πριν από τη λήψη των εν λόγω μέτρων και ανεξαρτήτως τυχόν δικαστικών διαδικασιών, συμπεριλαμβανομένων των προκαταρκτικών διαδικασιών και ενεργειών που αναλαμβάνονται στα πλαίσια ποινικών ερευνών, το κράτος μέλος:
- έχει ζητήσει από το κράτος μέλος που αναφέρεται στην παράγραφο 1 να λάβει μέτρα και το τελευταίο δεν έλαβε μέτρα ή τα μέτρα ήταν ανεπαρκή,
  - έχει κοινοποιήσει στην Επιτροπή και στο κράτος μέλος που αναφέρεται στην παράγραφο 1 την πρόθεσή του να λάβει τέτοια μέτρα.

[...]»

8. Το άρθρο 8, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής προβλέπει ότι «[τ]α κράτη μέλη εξασφαλίζουν ότι η χρήση εμπορικών επικοινωνιών που συνιστούν υπηρεσία της κοινωνίας της πληροφορίας ή αποτελούν μέρος της, η οποία παρέχεται από μέλος νομοθετικώς κατοχυρωμένου επαγγέλματος, επιτρέπεται εφόσον τηρεί τους επαγγελματικούς κανόνες οι οποίοι διέπουν την ανεξαρτησία, την αξιοπρέπεια και το ήθος του επαγγέλματος, καθώς και το επαγγελματικό απόρρητο και την πίστη προς τους πελάτες και τους συναδέλφους».

2. Η οδηγία 2001/83

9. Το άρθρο 85γ, παράγραφοι 1 και 2, της οδηγίας 2001/83 ορίζει τα εξής:

«1. Με την επιφύλαξη της εθνικής νομοθεσίας που απαγορεύει την πώληση εξ αποστάσεως στο κοινό φαρμάκων που χορηγούνται με ιατρική συνταγή μέσω των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, τα κράτη μέλη εξασφαλίζουν ότι τα φάρμακα διατίθενται προς πώληση εξ αποστάσεως στο κοινό μέσω των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, όπως ορίζεται στην οδηγία [98/34], υπό τους ακόλουθους όρους:

- α) το φυσικό ή νομικό πρόσωπο που διαθέτει τα φάρμακα είναι εγκεκριμένος ή εξουσιοδοτημένος να προμηθεύει φάρμακα στο κοινό εξ αποστάσεως, σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία του κράτους μέλους στο οποίο το εν λόγω πρόσωπο είναι εγκατεστημένο,
- β) το πρόσωπο που εμφανίζεται στο στοιχείο α) έχει κοινοποιήσει στο κράτος μέλος στο οποίο το εν λόγω πρόσωπο είναι εγκατεστημένο τουλάχιστον τις ακόλουθες πληροφορίες:

[...]

- γ) τα φάρμακα συμμορφώνονται προς την εθνική νομοθεσία του κράτους μέλους προορισμού σύμφωνα με το άρθρο 6, παράγραφος 1,

δ) με την επιφύλαξη των απαιτήσεων για πληροφορίες που προβλέπονται στην οδηγία [2000/31], η ιστοσελίδα που προσφέρει τα φάρμακα περιέχει τουλάχιστον:

[...]

2. Τα κράτη μέλη μπορούν να επιβάλλουν όρους, που δικαιολογούνται για λόγους προστασίας της δημόσιας υγείας, για τη λιανική διάθεση στην επικράτειά τους φαρμάκων προς πώληση στο κοινό εξ αποστάσεως μέσω των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας.»

10. Το άρθρο 86, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής, το οποίο είναι το πρώτο άρθρο του τίτλου VIII της εν λόγω οδηγίας, ο οποίος επιγράφεται «Διαφήμιση», ορίζει τα εξής:

«Για τους σκοπούς του παρόντος τίτλου, ως “διαφήμιση των φαρμάκων” νοείται οποιαδήποτε μορφή παροχής πληροφοριών για προσέλκυση πελατείας, πρόβλεψης ή προτροπής που αποσκοπεί στην προώθηση της χορήγησης συνταγών, της προμήθειας, της πώλησης ή της κατανάλωσης φαρμάκων· περιλαμβάνει ιδίως:

– τη διαφήμιση των φαρμάκων που απευθύνεται στο κοινό,

[...]».

B. Το γαλλικό δίκαιο

1. Ο κώδικας δημόσιας υγείας

11. Κατά το άρθρο R. 4235-22 του code de la santé publique (κώδικα δημόσιας υγείας), «[α]παγορεύεται στους φαρμακοποιούς να προσελκύουν πελάτες με διαδικασίες και μέσα που δεν συνάδουν με την αξιοπρέπεια του επαγγέλματος».

12. Το άρθρο R. 4235-64 του κώδικα αυτού προβλέπει ότι «[ο] φαρμακοποιός δεν επιτρέπεται, με καμία διαδικασία και κανένα μέσον, να παροτρύνει τους ασθενείς σε κατάχρηση καταναλώσεως φαρμάκων».

2. Η απόφαση της 28ης Νοεμβρίου 2016 σχετικά με τις βέλτιστες πρακτικές διαθέσεως των φαρμάκων

13. Από τη δικογραφία που υποβλήθηκε στο Δικαστήριο συνάγεται ότι η arrêté du 28 novembre 2016 du ministre des Affaires sociales et de la Santé relatif aux bonnes pratiques de dispensation des médicaments dans les pharmacies d'officine, les pharmacies mutualistes et les pharmacies de secours minières, mentionnées à l'article L. 5121-5 du code de la santé publique (απόφαση του Υπουργού Κοινωνικών Υποθέσεων και Υγείας, της 28ης Νοεμβρίου 2016, σχετικά με τις βέλτιστες πρακτικές διαθέσεως των φαρμάκων στα φαρμακεία, τα φαρμακεία αλληλασφαλίσεως και τα φαρμακεία αρωγής εργατών ορυχείων, τα οποία μνημονεύονται στο άρθρο L. 5121-5 του κώδικα δημόσιας υγείας), (JORF της 1ης Δεκεμβρίου 2016, αριθ. 25, στο εξής: απόφαση σχετικά με τις βέλτιστες πρακτικές διαθέσεως των φαρμάκων), περιλαμβάνει παράρτημα του οποίου το τμήμα 7, με τίτλο «Συμπληρωματικοί κανόνες εφαρμοστέοι στο ηλεκτρονικό εμπόριο φαρμάκων», ορίζει στο σημείο 7.1, με τον τίτλο «Παροχή φαρμακευτικών συμβουλών», τα εξής:

«Ο ιστότοπος ηλεκτρονικού εμπορίου φαρμάκων σχεδιάζεται κατά τρόπον ώστε να μην είναι δυνατή η παροχή φαρμάκου χωρίς να καθίσταται δυνατή η αμφίδρομη επικοινωνία μεταξύ του ασθενούς και του φαρμακοποιού του οικείου φαρμακείου πριν από την επικύρωση της παραγγελίας. Επομένως, δεν αρκεί η αυτοματοποιημένη απάντηση σε ερώτηση του ασθενούς για να διασφαλιστεί η ενημέρωση και η παροχή συμβουλών προσαρμοσμένων στη συγκεκριμένη περίπτωση του ασθενούς.

Ορισμένα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα σχετικά με τον ασθενή είναι αναγκαία για τον φαρμακοποιό, προκειμένου αυτός να βεβαιωθεί ότι η παραγγελία είναι κατάλληλη για την κατάσταση της υγείας του ασθενούς και να μπορέσει να εντοπίσει ενδεχόμενες αντενδείξεις. Συνακόλουθα, πριν από την επικύρωση της πρώτης παραγγελίας, ο φαρμακοποιός δημοσιεύει ερωτηματολόγιο στο οποίο συμπληρώνονται η ηλικία, το βάρος, το ύψος, το φύλο, οι τρέχουσες θεραπευτικές αγωγές, το αλλεργικό ιστορικό, οι αντενδείξεις και, ενδεχομένως, η κατάσταση εγκυμοσύνης ή θηλασμού του/της ασθενούς. Ο ασθενής οφείλει να βεβαιώνει την ακρίβεια των πληροφοριών αυτών.

Το ερωτηματολόγιο συμπληρώνεται με την πρώτη παραγγελία κατά τη διάρκεια της διαδικασίας επικυρώσεως της παραγγελίας. Εάν το ερωτηματολόγιο δεν έχει συμπληρωθεί, κανένα φάρμακο δεν μπορεί να χορηγηθεί. Ο φαρμακοποιός επικυρώνει, στη συνέχεια, το ερωτηματολόγιο, βεβαιώνοντας ότι έλαβε γνώση των πληροφοριών που παρέσχε ο ασθενής, πριν επικυρώσει την παραγγελία.

Για κάθε παραγγελία προτείνεται επικαιροποίηση του ερωτηματολογίου.

[...]».

3. Η απόφαση της 28ης Νοεμβρίου 2016 σχετικά με τους τεχνικούς κανόνες που εφαρμόζονται στους ιστότοπους ηλεκτρονικού εμπορίου φαρμάκων

14. Όπως προκύπτει από τη δικογραφία που υποβλήθηκε στο Δικαστήριο, η *arrêté du 28 novembre 2016 du ministre des Affaires sociales et de la Santé relatif aux règles techniques applicables aux sites Internet de commerce électronique de médicaments prévues à l'article L. 5125-39 du code de la santé publique* (απόφαση του Υπουργού Κοινωνικών Υποθέσεων και Υγείας, της 28ης Νοεμβρίου 2016, σχετικά με τους τεχνικούς κανόνες που εφαρμόζονται στους ιστότοπους ηλεκτρονικού εμπορίου φαρμάκων και προβλέπονται στο άρθρο L. 5125-39 του κώδικα δημόσιας υγείας) (JORF της 1ης Δεκεμβρίου 2016, αριθ. 26, στο εξής: απόφαση περί τεχνικών κανόνων) περιλαμβάνει παράρτημα του οποίου το τμήμα 1, με τίτλο «Λειτουργίες των ιστοτόπων ηλεκτρονικού εμπορίου φαρμάκων», προβλέπει ότι «[α]παγορεύεται η αναζήτηση αντιστοιχίσεως σε μηχανές αναζήτησεως ή συγκρίσεως τιμών έναντι αμοιβής».

III. Η διαφορά της κύριας δίκης, το προδικαστικό ερώτημα και η ενώπιον του Δικαστηρίου διαδικασία

15. Η Α, εταιρία ολλανδικού δικαίου, είναι καταχωρισμένη στις Κάτω Χώρες για την άσκηση της δραστηριότητας εκμεταλλεύσεως φαρμακείου. Η εταιρία αυτή πωλεί επίσης φάρμακα μέσω διαδικτύου καθώς και παραφαρμακευτικά προϊόντα μέσω διαφόρων ιστοτόπων, ένας εκ των οποίων απευθύνεται ειδικά στους Γάλλους καταναλωτές⁷. Τα φάρμακα που διατίθενται στο εμπόριο μέσω του εν λόγω ιστοτόπου τυγχάνουν, στη Γαλλία, άδειας κυκλοφορίας στην αγορά και για τη χορήγησή τους δεν απαιτείται ιατρική συνταγή.

16. Η Α διεξήγαγε διαφημιστική εκστρατεία για τα προϊόντα που προτείνονται κατά τα προαναφερθέντα προς πώληση στους Γάλλους καταναλωτές. Η εκστρατεία αυτή περιελάμβανε την τοποθέτηση ένθετων διαφημιστικών φυλλαδίων στα δέματα που αποστέλλονται από άλλους φορείς εξ αποστάσεως πωλήσεων (η επονομαζόμενη μέθοδος «*asilage*» [μάρκετινγκ ενοποιημένης διανομής]), την αποστολή διαφημιστικών ταχυδρομικών πακέτων, τη διαφήμιση στον προαναφερθέντα ιστότοπο προσφορών που συνίστανται στην παροχή εκπτώσεων στη συνολική τιμή της παραγγελίας άπαξ και αυτή υπερβεί ορισμένο ποσό, καθώς και την αγορά υπηρεσίας αντιστοιχίσεως επί πληρωμή στις μηχανές αναζήτησεως για τις λέξεις κλειδιά «*lasante.net*» μέσω της «*Google Adwords*».

⁷ Ο εν λόγω ιστότοπος έχει όνομα τομέα ανωτάτου επιπέδου «.fr».

17. Οι Daniel B, UD, AFP, B και L, που εκμεταλλεύονται φαρμακεία ή είναι ενώσεις που εκπροσωπούν τα επαγγελματικά συμφέροντα των φαρμακοποιών (στο εξής: Daniel B κ.λπ.), ενήγαγαν την Α ενώπιον του tribunal de commerce de Paris (εμποροδικείου Παρισίων, Γαλλία). Οι Daniel B κ.λπ. ζήτησαν, μεταξύ άλλων, την αποκατάσταση της ζημίας που θεωρούν ότι υπέστησαν λόγω του αθέμιτου ανταγωνισμού που είχε ασκήσει η Α, αντλώντας αδικαιολόγητα πλεονέκτημα από τη μη τήρηση της γαλλικής νομοθεσίας στον τομέα της διαφήμισης και πώλησης φαρμάκων μέσω διαδικτύου.

18. Η Α θεωρεί ότι η ρύθμιση αυτή δεν έχει εφαρμογή στην περίπτωση της καθόσον είναι νομίμως εγκατεστημένη στις Κάτω Χώρες για την άσκηση δραστηριότητας εκμεταλλεύσεως φαρμακείου και πωλεί τα προϊόντα της στους Γάλλους καταναλωτές μέσω ηλεκτρονικού εμπορίου.

19. Με απόφαση της 11ης Ιουλίου 2017, το tribunal de commerce de Paris (εμποροδικείο Παρισίων) έκρινε ότι το ολλανδικό δίκαιο διέπει τη δημιουργία του γαλλικού ιστοτόπου της Α. Πάντως, κατά το δικαστήριο αυτό, τα άρθρα R. 4235-22 και R. 4235-64 του κώδικα δημόσιας υγείας εφαρμόζονται στις εταιρίες που είναι εγκατεστημένες σε άλλα κράτη μέλη και πωλούν φάρμακα μέσω διαδικτύου στους Γάλλους ασθενείς. Εν προκειμένω, η Α, προβαίνοντας σε διανομή άνω των τριών εκατομμυρίων διαφημιστικών φυλλαδίων εκτός του καταστήματός της, επιδίωξε την προσέλκυση Γάλλων πελατών με μέσα μη προσηκόντα προς το επάγγελμα του φαρμακοποιού, κατά παράβαση των διατάξεων αυτών. Το tribunal de commerce de Paris (εμποροδικείο Παρισίων) απεφάνθη ότι η παράβαση των εν λόγω διατάξεων, καθόσον προσπόρισε στην Α οικονομικό πλεονέκτημα σε σχέση με τους λοιπούς οικονομικούς φορείς της αγοράς, συνιστούσε πράξη αθέμιτου ανταγωνισμού.

20. Κατά της αποφάσεως αυτής η Α άσκησε έφεση ενώπιον του cour d'appel de Paris (εφετείου Παρισίων), ισχυριζόμενη ότι τα άρθρα R. 4235-22 και R. 4235-64 του κώδικα δημόσιας υγείας δεν εφαρμόζονται στην περίπτωση της. Οι διατάξεις αυτές συνιστούν εμπόδια για την αρχή εφαρμογής των κανόνων της χώρας προελεύσεως που καθιερώθηκε με το άρθρο 3 της οδηγίας 2000/31, το άρθρο 85γ της οδηγίας 2001/83 και το άρθρο 34 ΣΛΕΕ. Τα εμπόδια αυτά δεν δικαιολογούνται από την προστασία της δημόσιας υγείας.

21. Ενώπιον του cour d'appel de Paris (εφετείου Παρισίων), οι Daniel B κ.λπ. ζητούν την επικύρωση της αποφάσεως του tribunal de commerce de Paris (εμποροδικείου Παρισίων) καθόσον αυτή εφάρμοσε το γαλλικό δίκαιο στη διαφήμιση για την πώληση φαρμάκων και καθόσον χαρακτήρισε ως πράξεις αθέμιτου ανταγωνισμού τη μαζική διαφήμιση στην οποία προέβη η Α τόσο λόγω του αντίθετου προς την αξιοπρέπεια του επαγγέλματος του φαρμακοποιού χαρακτήρα της, όσο και λόγω του περιεχομένου της, το οποίο παροτρύνει τους καταναλωτές σε κατάχρηση καταναλώσεως φαρμάκων. Οι Daniel B κ.λπ. επιδιώκουν τη μεταρρύθμιση της αποφάσεως αυτής κατά τα λοιπά, ισχυριζόμενοι ότι ο κώδικας δημόσιας υγείας και η απόφαση σχετικά με τις βέλτιστες πρακτικές διαθέσεως των φαρμάκων διέπουν επίσης τη χρήση της υπηρεσίας αντιστοιχίσεως επί πληρωμή από την Α. Οι τελευταίοι υποστηρίζουν ότι οι περιορισμοί στη διαφήμιση για την πώληση φαρμάκων μέσω διαδικτύου που απορρέουν από τον κώδικα δημόσιας υγείας δικαιολογούνται από τον σκοπό της προστασίας της αξιοπρέπειας και της τιμής του επαγγέλματος του φαρμακοποιού. Οι περιορισμοί αυτοί είναι ανάλογοι προς την επιδίωξη του σκοπού αυτού, ο οποίος συνδέεται με την προστασία της δημόσιας υγείας.

22. Υπό τις συνθήκες αυτές, το cour d'appel de Paris (εφετείο Παρισίων) ανέστειλε, με απόφαση της 28ης Σεπτεμβρίου 2018, που περιήλθε στο Δικαστήριο στις 15 Οκτωβρίου 2018, την ενώπιόν του διαδικασία και υπέβαλε στο Δικαστήριο το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«[E]πιτρέπει η ευρωπαϊκή νομοθεσία και ειδικότερα:

- το άρθρο 34 ΣΛΕΕ,
- οι διατάξεις του άρθρου 85γ της οδηγίας [2001/83], [και]

– η ρήτρα για την εσωτερική αγορά του άρθρου 3 της οδηγίας [2000/31]

σε κράτος μέλος της [Ευρωπαϊκής] Ένωσης να επιβάλλει, εντός του εδάφους του, σε φαρμακοποιούς που είναι υπήκοοι άλλου κράτους μέλους της Ένωσης ειδικούς κανόνες σχετικά με:

- την απαγόρευση προσελκύσεως πελατών με διαδικασίες και μέσα τα οποία κρίνεται ότι δεν συνάδουν με την αξιοπρέπεια του επαγγέλματος, κατά την έννοια του άρθρου R. 4235-22 του κώδικα δημόσιας υγείας, όπως ισχύει [·]
- την απαγόρευση παροτρύνσεως των ασθενών σε κατάχρηση καταναλώσεως φαρμάκων, κατά την έννοια του άρθρου R. 4235-64 του γαλλικού κώδικα δημόσιας υγείας, όπως ισχύει [·]
- την υποχρέωση τηρήσεως των βέλτιστων πρακτικών διαθέσεως φαρμάκων, όπως ορίζονται από δημόσια αρχή του κράτους μέλους, κατά τις οποίες απαιτείται επιπλέον να συμπεριλαμβάνεται ερωτηματολόγιο επί θεμάτων υγείας στη διαδικασία παραγγελίας φαρμάκων μέσω διαδικτύου και απαγορεύεται η χρησιμοποίηση επ' αμοιβή υπηρεσίας αντιστοιχίσεως λέξεων-κλειδιών, κατά την έννοια της ισχύουσας αποφάσεως του Υπουργού Κοινωνικών Υποθέσεων και Υγείας, της 28ης Νοεμβρίου 2016;»

23. Γραπτές παρατηρήσεις κατέθεσαν οι A, Daniel B κ.λπ., η Γαλλική, η Ελληνική, η Ισπανική και η Ολλανδική Κυβέρνηση καθώς και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Οι ως άνω διάδικοι και μετέχοντες στη διαδικασία, εξαιρουμένης της Ολλανδικής Κυβερνήσεως, εκπροσωπήθηκαν κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση της 3ης Οκτωβρίου 2019.

IV. Ανάλυση

A. Προκαταρκτικές παρατηρήσεις

24. Ενώ οι προϋποθέσεις προσβάσεως στο επάγγελμα του φαρμακοποιού είναι εναρμονισμένες στο επίπεδο της Ένωσης⁸, οι σχετικές με την άσκηση του επαγγέλματος αυτού προϋποθέσεις εμπίπτουν στην αρμοδιότητα των κρατών μελών. Οι ρυθμίσεις που έχουν θεσπιστεί συναφώς διαφέρουν από το ένα κράτος μέλος στο άλλο, τόσο ως προς την έκταση όσο και ως προς τις λεπτομέρειες εφαρμογής τους⁹. Όταν ένας φαρμακοποιός ασκεί τις δραστηριότητές του σε διασυνοριακό επίπεδο πωλώντας φάρμακα μέσω διαδικτύου¹⁰, τίθεται το ερώτημα αν πρέπει να συμμορφώνεται προς τις απαιτήσεις που ισχύουν στο κράτος μέλος όπου είναι εγκατεστημένος ή προς τις απαιτήσεις του κράτους μέλους προορισμού.

8 Βλ. οδηγία 2005/36/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 7ης Σεπτεμβρίου 2005, σχετικά με την αναγνώριση των επαγγελματικών προσόντων (ΕΕ 2005, L 255, σ. 22), όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2013/55/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 20ής Νοεμβρίου 2013 (ΕΕ 2013, L 354, σ. 132).

9 Βλ. συναφώς, μεταξύ άλλων, Debarge, O., «La distribution au détail du médicament au sein de l'Union européenne: un croisement entre santé et commerce», *Revue internationale de droit économique*, 2011, σ. 197 και σ. 201-217.

10 Όπως υπογράμμισε η Α, η κατάσταση του φαρμακοποιού αυτού διακρίνεται από αυτήν ενός φαρμακοποιού ο οποίος μετακινείται στο έδαφος άλλου κράτους μέλους από αυτό στο οποίο είναι εγκατεστημένος για να παράσχει εκεί υπηρεσίες. Όπως συνάγεται από το άρθρο 5, παράγραφος 2, της οδηγίας 2005/36, η κατάσταση του δεύτερου φαρμακοποιού ρυθμίζεται από τα άρθρα 5 έως 9 της οδηγίας αυτής. Δυνάμει του άρθρου 5, παράγραφος 3, της οδηγίας 2005/36, «ο πάροχος υπόκειται σε επαγγελματικούς κανόνες, επαγγελματικού, καταστατικού ή διοικητικού χαρακτήρα που συνδέονται άμεσα με τα επαγγελματικά προσόντα, όπως ο ορισμός του επαγγέλματος, η χρήση τίτλων και σοβαρή επαγγελματική αμέλεια που συνδέονται άμεσα και συγκεκριμένα με την προστασία και την ασφάλεια του καταναλωτή, καθώς και στις πειθαρχικές διατάξεις οι οποίες ισχύουν στο κράτος μέλος υποδοχής για τους επαγγελματίες που ασκούν εκεί το ίδιο επάγγελμα».

25. Συναφώς, το άρθρο 85γ, παράγραφος 1, της οδηγίας 2001/83 υποχρεώνει κάθε κράτος μέλος να επιτρέπει την προσφορά φαρμάκων για τα οποία δεν απαιτείται συνταγή μέσω υπηρεσιών διαδικτυακής πώλησεως παρεχομένων από φορέα παροχής υπηρεσιών εγκατεστημένο σε άλλο κράτος μέλος, εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις της διατάξεως αυτής¹¹. Ειδικότερα, ο φορέας παροχής υπηρεσιών πρέπει να είναι εξουσιοδοτημένος από τη νομοθεσία του κράτους μέλους στο οποίο είναι εγκατεστημένος να προμηθεύει εξ αποστάσεως φάρμακα στο κοινό. Τα φάρμακα που προσφέρονται προς πώληση εξ αποστάσεως πρέπει να διαθέτουν άδεια κυκλοφορίας στην αγορά του κράτους μέλους προορισμού. Όταν πληρούνται οι προϋποθέσεις αυτές, μπορεί τουλάχιστον το τελευταίο αυτό κράτος μέλος να ρυθμίζει τις λεπτομέρειες ασκήσεως των δραστηριοτήτων της διαδικτυακής πώλησεως φαρμάκων προς όφελος των ασθενών που βρίσκονται στο έδαφός του; Ειδικότερα, σε ποιο βαθμό τούτο αντίκειται στη λεγόμενη αρχή της «χώρας προελεύσεως» που απορρέει από το άρθρο 3 της οδηγίας 2000/31 καθώς και στις θεμελιώδεις ελευθερίες που εγγυάται η Συνθήκη;

26. Αυτή είναι η γενική θεματική την οποία εγείρει η παρούσα υπόθεση. Αυτή αφορά, ειδικότερα, τη συμβατότητα προς το δίκαιο της Ένωσης νομοθετικών ή κανονιστικών διατάξεων κράτους μέλους, οι οποίες, αφενός, περιορίζουν τις δυνατότητες διαφημίσεως με σκοπό να κατευθυνθούν οι ασθενείς του εν λόγω κράτους μέλους προς τον ιστότοπο ενός φαρμακείου προκειμένου να αγοράζουν φάρμακα και παραφαρμακευτικά προϊόντα μέσω αυτού και, αφετέρου, ρυθμίζουν τη διαδικασία παραγγελίας φαρμάκων μέσω διαδικτύου. Οι διατάξεις αυτές εφαρμόστηκαν, εν προκειμένω, σε φαρμακείο εγκατεστημένο στις Κάτω Χώρες, το οποίο επιδίωκε να προωθήσει στους Γάλλους καταναλωτές τις συνιστάμενες σε διαδικτυακές πωλήσεις δραστηριότητές του μέσω ιστοτόπου ειδικά σχεδιασμένου για τους καταναλωτές αυτούς. Τα φάρμακα που προσφέρονταν προς πώληση στον ιστότοπο αυτό είχαν εγκριθεί στη Γαλλία και μπορούσαν να χορηγηθούν χωρίς συνταγή.

27. Οι εθνικές διατάξεις των οποίων τη συμβατότητα με το δίκαιο της Ένωσης καλείται να εξετάσει το Δικαστήριο μπορούν να καταταγούν σε τρεις κατηγορίες.

28. Η πρώτη περιλαμβάνει διατάξεις που απαγορεύουν, υπό ορισμένες περιστάσεις, τη διαφήμιση μέσω *υλικών υποθεμάτων* για τις υπηρεσίες διαδικτυακής πώλησεως φαρμάκων που παρέχονται από φαρμακείο. Συναφώς, το *tribunal de commerce de Paris* (εμποροδικείο Παρισίων) καταδίκασε την Α για τον λόγο ότι διένειμε, σε κλίμακα την οποία το δικαστήριο αυτό χαρακτήρισε μαζική, διαφημιστικά φυλλάδια και, ως εκ τούτου, προέβη σε πράξεις διαφημίσεως αντίθετες προς την αξιοπρέπεια του επαγγέλματος του φαρμακοποιού, κατά παράβαση του άρθρου R. 4235-22 του κώδικα δημόσιας υγείας. Επιπλέον, το εν λόγω δικαστήριο της προσήψε ότι έκανε προσφορές με τη μορφή, όπως προκύπτει από τη δικογραφία που υποβλήθηκε στο Δικαστήριο, μειώσεων της τιμής του συνόλου της διαδικτυακής παραγγελίας φαρμάκων και παραφαρμακευτικών προϊόντων όταν το ποσόν της παραγγελίας υπερβαίνει ορισμένα κατώτατα όρια. Οι προσφορές αυτές αποκτούσαν, κατά την κρίση του ίδιου δικαστηρίου, χαρακτήρα κινήτρου για κατάχρηση καταναλώσεως φαρμάκων, υπό την έννοια του άρθρου R. 4235-64 του κώδικα δημόσιας υγείας. Το Δικαστήριο καλείται να κρίνει αν η ερμηνεία των εν λόγω νομοθετικών διατάξεων που υιοθέτησε το *tribunal de commerce de Paris* (εμποροδικείο Παρισίων) και η εφαρμογή στην οποία προέβη συνάδουν προς το δίκαιο της Ένωσης (τμήμα Γ).

29. Η δεύτερη κατηγορία διατάξεων αφορά εκείνες που περιορίζουν τη *διαδικτυακή διαφήμιση* για τις ίδιες υπηρεσίες. Υπενθυμίζω, συναφώς, ότι το *tribunal de commerce de Paris* (εμποροδικείο Παρισίων) έκρινε παράνομες τις προσφορές που συνδέονται με το ύψος της παραγγελίας και καθόσον προτείνονταν στον ιστότοπο της Α. Αντιθέτως, το δικαστήριο αυτό δεν καταδίκασε την εκ μέρους της Α αγορά υπηρεσίας αντιστοιχίσεως στη «Google Adwords»¹². Οι Daniel B κ.λπ. ζητούν τη

11 Η διάταξη αυτή απηχεί τα πορίσματα που αντλήθηκαν από την απόφαση της 11ης Δεκεμβρίου 2003, *Deutscher Apothekerverband* (C-322/01, EU:C:2003:664, σκέψη 112), με την οποία το Δικαστήριο έκρινε ότι η απόλυτη απαγόρευση πώλησεως μέσω διαδικτύου φαρμάκων τα οποία χορηγούνται χωρίς ιατρική συνταγή δεν συνάδει προς την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων.

12 Η αντιστοιχίση συνίσταται στην ευρετηρίαση των σελίδων ιστοτόπου στις πρώτες σελίδες των μηχανών αναζήτησεως.

μεταρρύθμιση της πρωτόδικης αποφάσεως ως προς το σημείο αυτό. Επομένως, το Δικαστήριο θα πρέπει να κρίνει και αν οι προσφορές που αναρτώνται στον ιστότοπο της Α καθώς και η απαγόρευση αντιστοιχίσεως επί πληρωμή, την οποία προβλέπει η απόφαση για τις βέλτιστες τεχνικές¹³, συνάδουν προς το δίκαιο της Ένωσης (τμήμα Δ).

30. Η τρίτη κατηγορία αφορά εθνική ρύθμιση που διέπει τη διαδικασία διαδικτυακής πώλησεως φαρμάκων για τα οποία δεν απαιτείται συνταγή. Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο αναφέρει μια υποχρέωση που προβλέπει η απόφαση σχετικά με τις βέλτιστες πρακτικές διαθέσεως των φαρμάκων, στην οποία υπόκεινται όλα τα φαρμακεία που προσφέρουν φάρμακα για λιανική πώληση στη γαλλική επικράτεια μέσω του ιστοτόπου τους, να επιβάλλουν στους ασθενείς τη συμπλήρωση ιατρικού ερωτηματολογίου πριν από την επικύρωση της πρώτης τους παραγγελίας. Επομένως, για να δοθεί απάντηση στο προδικαστικό ερώτημα πρέπει επίσης να εκτιμηθεί αν το δίκαιο της Ένωσης αντιτίθεται σε μια τέτοια υποχρέωση (τμήμα Ε).

31. Για καθεμία από τις περιγραφείσες ως άνω κατηγορίες εθνικών κανόνων, θα πρέπει, κατ' αρχάς, να προσδιοριστούν οι διατάξεις του δικαίου της Ένωσης –δηλαδή οι διατάξεις της οδηγίας 2000/31, της οδηγίας 2001/83 ή της Συνθήκης ΛΕΕ– υπό το πρίσμα των οποίων πρέπει να αξιολογηθεί η συμβατότητα των εθνικών κανόνων, και, στη συνέχεια, να πραγματοποιηθεί η αξιολόγηση αυτή.

32. Πριν από την εξέταση του προδικαστικού ερωτήματος επί της ουσίας, πρέπει να απορριφθεί η ένσταση που προέβαλε η Γαλλική Κυβέρνηση κατά του παραδεκτού του προδικαστικού ερωτήματος (τμήμα Β).

Β. Επί του παραδεκτού

33. Η Γαλλική Κυβέρνηση προβάλλει ένσταση απαραδέκτου του προδικαστικού ερωτήματος καθόσον αφορά την ερμηνεία των διατάξεων της οδηγίας 2000/31. Η κυβέρνηση αυτή διατείνεται ότι οι διατάξεις οδηγίας δεν μπορούν να αντιταχθούν από ιδιώτη έναντι άλλου ιδιώτη στο πλαίσιο διαφοράς οριζόντιας φύσεως, προκειμένου να εμποδιστεί η εφαρμογή εθνικής κανονιστικής ρυθμίσεως αντίθετης προς τις διατάξεις αυτές¹⁴. Επομένως, η πτυχή αυτή του προδικαστικού ερωτήματος έχει υποθετικό χαρακτήρα.

34. Η επιχειρηματολογία αυτή δεν με πείθει.

35. Πρώτον, μολοντί δεν αμφισβητείται ότι οι οδηγίες καθεαυτές δεν γεννούν υποχρεώσεις εις βάρος ιδιώτη και, επομένως, δεν είναι δυνατή η απευθείας επίκληση οδηγίας έναντι ιδιώτη, το Δικαστήριο έχει επανειλημμένως κρίνει ότι τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να ερμηνεύουν τις διατάξεις του εθνικού τους δικαίου, ιδίως εκείνες που μεταφέρουν μια οδηγία, στο μέτρο του δυνατού, με γνώμονα το γράμμα και τον σκοπό της, ώστε να επιτυγχάνεται το αποτέλεσμα που αυτή ορίζει¹⁵.

36. Εν προκειμένω, το αιτούν δικαστήριο θα κληθεί να ερμηνεύσει τα άρθρα R. 4235-22 και R. 4235-64 του κώδικα δημόσιας υγείας σύμφωνα με το δίκαιο της Ένωσης και, υπό το πρίσμα αυτό, να κρίνει αν πρέπει ή όχι να επικυρώσει την ερμηνεία που δέχθηκε το tribunal de commerce de Paris (εμποροδικείο Παρισίων).

13 Διατυπώνοντας το ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο αναφέρθηκε μόνο στην απόφαση σχετικά με τις βέλτιστες πρακτικές διαθέσεως των φαρμάκων, την οποία επικαλέστηκαν ενώπιόν του οι Daniel B κ.λπ. Εντούτοις, από τη δικογραφία που υποβλήθηκε στο Δικαστήριο προκύπτει ότι, όπως υπογράμμισε η Α, η απαγόρευση της αγοράς υπηρεσίας αντιστοιχίσεως επί των μηχανών αναζήτησεως δεν απορρέει από την απόφαση αυτή, αλλά από την απόφαση σχετικά με τους τεχνικούς κανόνες

14 Η Γαλλική Κυβέρνηση επικαλείται την απόφαση της 7ης Αυγούστου 2018, Smith (C-122/17, EU:C:2018:631, σκέψη 44).

15 Απόφαση της 19ης Απριλίου 2016, DI (C-441/14, EU:C:2016:278, σκέψεις 30 και 31 και εκεί μνημονεύομενη νομολογία).

37. Δεύτερον, και εν πάση περιπτώσει, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι η παράβαση της προβλεπόμενης στο άρθρο 3, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2000/31 υποχρέωσης κοινοποίησης συνεπάγεται ότι η οικεία εθνική ρύθμιση δεν μπορεί να προβληθεί έναντι των ιδιωτών, τόσο στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας όσο και στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ ιδιωτών¹⁶. Κατά συνέπεια, στο μέτρο που το προδικαστικό ερώτημα θέτει το ζήτημα αν εθνικές διατάξεις όπως οι επίμαχες στην κύρια δίκη καλύπτονται από την υποχρέωση αυτή, η απάντηση του Δικαστηρίου είναι πέραν πάσης αμφιβολίας λυσιτελής για την επίλυση της διαφοράς που εκκρεμεί ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου.

Γ. Επί της συμβατότητας με το δίκαιο της Ένωσης των περιορισμών στη μέσω υλικών υποθεμάτων διαφήμιση των υπηρεσιών διαδικτυακής πώλησεως φαρμάκων

38. Τα άρθρα R. 4235-22 και R. 4235-64 του κώδικα δημόσιας υγείας απαγορεύουν γενικώς στους φαρμακοποιούς να προσελκύουν τους πελάτες τους κατά τρόπο που δεν συνάδει με την αξιοπρέπεια του επαγγέλματός τους ή κατά τρόπο που ενθαρρύνει την κατάχρηση καταναλώσεως φαρμάκων. Εν προκειμένω, το tribunal de commerce de Paris (εμποροδικείο Παρισίων) ερμήνευσε και εφάρμοσε τις διατάξεις αυτές προκειμένου, ειδικότερα, να επιβάλει κυρώσεις για την εκ μέρους της Α αποστολή πλέον των τριών εκατομμυρίων φυλλαδίων, τα οποία είχαν τεθεί στα δέματα εμπορικών εταιρών ή είχαν τοποθετηθεί απευθείας στο γραμματοκιβώτιο των δυνητικών πελατών, καθώς και για τις προσφορές που πρότεινε η Α¹⁷.

39. Υπό το πρίσμα αυτό, με το προδικαστικό ερώτημα ζητείται από το Δικαστήριο να κρίνει αν αντιβαίνει στο δίκαιο της Ένωσης εθνική ρύθμιση η οποία απαγορεύει, αφενός, την αποστολή σε μεγάλη κλίμακα διαφημιστικών φυλλαδίων για την προσέλκυση δυνητικών πελατών από ένα κράτος μέλος προς τον ιστότοπο φαρμακείου εγκατεστημένου σε άλλο κράτος μέλος, το οποίο πωλεί φάρμακα τα οποία έχουν άδεια κυκλοφορίας στη Γαλλία και μπορούν να χορηγούνται εκεί χωρίς συνταγή, και, αφετέρου, τις προσφορές που λαμβάνουν τη μορφή εκπτώσεων επί του συνολικού ποσού της παραγγελίας των φαρμάκων αυτών και των παραφαρμακευτικών προϊόντων, οι οποίες παρέχονται όταν το ποσό αυτό υπερβαίνει ορισμένα κατώτατα όρια.

40. Προσήκει, κατ' αρχάς, να προσδιοριστούν τα μέσα του δικαίου της Ένωσης που έχουν εφαρμογή στις διαφημιστικές δραστηριότητες οι οποίες, μολονότι έχουν ως αντικείμενο την προώθηση των υπηρεσιών διαδικτυακής πώλησεως φαρμάκων, πραγματοποιούνται μέσω υλικών υποθεμάτων. Κατά την άποψή μου, αντιθέτως προς τα υποστηριζόμενα από την Α και την Επιτροπή, τέτοιες δραστηριότητες δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3 της οδηγίας 2000/31 (τμήμα 1). Δεν διέπονται ούτε από τις σχετικές με τη διαφήμιση φαρμάκων διατάξεις της οδηγίας 2001/83 (τμήμα 2). Επομένως, τα κράτη μέλη παραμένουν ελεύθερα να τις ρυθμίζουν εντός των ορίων που χαράσσει η Συνθήκη ΛΕΕ (τμήμα 3).

16 Απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2019, Airbnb Ireland (C-390/18, EU:C:2019:1112, σκέψη 97). Η απόφαση αυτή εκδόθηκε αφού η Γαλλική Κυβέρνηση υπέβαλε στο Δικαστήριο τις γραπτές και προφορικές παρατηρήσεις της.

17 Βλ., ωστόσο, σημείο 80 των παρουσών προτάσεων.

1. Επί της μη εφαρμογής του άρθρου 3 της οδηγίας 2000/31

41. Σύμφωνα με το άρθρο 2, στοιχείο α', της οδηγίας 2000/31, το οποίο παραπέμπει στο άρθρο 1, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας 2015/1535¹⁸, η έννοια των «υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας» περιλαμβάνει «κάθε υπηρεσία που συνήθως παρέχεται έναντι αμοιβής, με ηλεκτρονικά μέσα εξ αποστάσεως και κατόπιν προσωπικής επιλογής ενός αποδέκτη υπηρεσιών». Όπως μαρτυρεί η αιτιολογική σκέψη 18 της οδηγίας 2000/31, η έννοια αυτή καλύπτει τη διαδικτυακή πώληση αγαθών. Εκτείνεται επίσης σε υπηρεσίες που δεν αμείβονται από τους αποδέκτες τους, όπως η παροχή εμπορικών επικοινωνιών μέσω διαδικτύου¹⁹.

42. Υπό το πρίσμα του ορισμού αυτού, δεν χωρεί αμφιβολία ότι οι υπηρεσίες διαδικτυακής πώλησεως φαρμάκων και παραφαρμακευτικών προϊόντων που παρέχει η Α συνιστούν υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας²⁰. Η διαδικτυακή διαφήμιση στην οποία προβαίνει η Α, αποτελεί μεν μέρος αυτών των υπηρεσιών διαδικτυακής πώλησεως, αλλά μπορεί επίσης να χαρακτηριστεί, αυτή καθαυτήν, ως υπηρεσία της κοινωνίας της πληροφορίας.

43. Στο πλαίσιο αυτό, οι υπηρεσίες αυτές υπόκεινται στη λεγόμενη αρχή της «χώρας προελεύσεως» που καθιερώνει το άρθρο 3 της οδηγίας 2000/31. Όπως προκύπτει από την παράγραφο 1 του άρθρου αυτού, η αρχή αυτή συνεπάγεται ότι ο φορέας παροχής υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας πρέπει να τηρεί τις ισχύουσες εθνικές διατάξεις του κράτους μέλους όπου είναι εγκατεστημένος (καλούμενο επίσης «κράτος μέλος προελεύσεως») όσον αφορά τα θέματα που εμπίπτουν στον συντονισμένο τομέα, όπως αυτός ορίζεται στο άρθρο 2, στοιχείο η', της οδηγίας 2000/31. Σύμφωνα με το άρθρο 3, παράγραφος 2, της οδηγίας αυτής, τα άλλα κράτη μέλη δεν μπορούν, για λόγους που αφορούν τον συντονισμένο τομέα, να περιορίσουν την ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών αυτών, με την επιφύλαξη των παρεκκλίσεων που επιτρέπονται υπό τους अपαριθμούμενους στην παράγραφο 4 του άρθρου αυτού όρους.

44. Κατά την άποψή μου, όπως διατείνονται οι Daniel B κ.λπ., η ρύθμιση των προϋποθέσεων υπό τις οποίες ο παρέχων υπηρεσίες διαδικτυακής πώλησεως μπορεί να διαφημίζει τη διαδικτυακή πύλη του μέσω υλικών υποθεμάτων δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της αρχής της χώρας προελεύσεως που καθιερώνει το άρθρο 3 της οδηγίας 2000/31.

45. Πράγματι, αφενός, η αποστολή, μέσω υλικών υποθεμάτων, εμπορικών επικοινωνιών για υπηρεσίες διαδικτυακής πώλησεως δεν μπορεί να χαρακτηριστεί, αυτή καθαυτήν, ως υπηρεσία της κοινωνίας της πληροφορίας. Η διαφήμιση μέσω υλικών υποθεμάτων με σκοπό να κατευθυνθούν οι πελάτες προς τον ιστότοπο μέσω του οποίου ένας φορέας παροχής υπηρεσιών παρέχει υπηρεσίες διαδικτυακών πωλήσεων δεν συνιστά υπηρεσία παρεχόμενη «με ηλεκτρονικά μέσα».

46. Αφετέρου, ούτε η αρχή της χώρας προελεύσεως μπορεί να εφαρμοστεί στη ρύθμιση τέτοιων εμπορικών επικοινωνιών, για τον λόγο ότι μια τέτοια ρύθμιση θα περιόριζε την ελεύθερη κυκλοφορία των εν λόγω υπηρεσιών διαδικτυακών πωλήσεων. Τούτο ισχύει καθόσον οι απαιτήσεις σχετικά με τη διαφήμιση μέσω υλικών υποθεμάτων δεν εμπίπτουν, κατά την άποψή μου, στον συντονισμένο τομέα, κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο η', της οδηγίας 2000/31.

18 Βλ. σημείο 5 των παρουσών προτάσεων.

19 Βλ. απόφαση της 4ης Μαΐου 2017, Vanderborght (C-339/15, EU:C:2017:335, σκέψεις 36 και 37). Η έννοια των «εμπορικών επικοινωνιών» ορίζεται στο άρθρο 2, στοιχείο στ', της οδηγίας 2000/31 ως «όλες οι μορφές επικοινωνίας που αποσκοπούν να προωθήσουν, άμεσα ή έμμεσα, αγαθά, υπηρεσίες ή την εικόνα μιας επιχείρησης, ενός οργανισμού ή ενός προσώπου που ασκεί εμπορική, βιομηχανική ή βιοτεχνική δραστηριότητα ή νομοθετικώς κατοχυρωμένο επάγγελμα».

20 Στην πρώτη της έκθεση προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, της 21ης Νοεμβρίου 2003, για την εφαρμογή της οδηγίας [2000/31], COM(2003) 702 τελικό (σ. 12), η Επιτροπή ανέφερε, εξάλλου, ρητώς τη διαδικτυακή πώληση φαρμακευτικών ιδιοσκευασμάτων μεταξύ των υπηρεσιών που καλύπτει η οδηγία αυτή.

47. Παρατηρώ, συναφώς, ότι ο συντονισμένος τομέας καλύπτει τις απαιτήσεις τις οποίες πρέπει να πληροί ο φορέας παροχής υπηρεσιών όσον αφορά τόσο την πρόσβαση στη δραστηριότητα παροχής υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας όσο και την άσκηση της δραστηριότητας αυτής. Δυνάμει του σημείου i της διατάξεως αυτής, οι απαιτήσεις σχετικά με την άσκηση δραστηριότητας παροχής υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας περιλαμβάνουν τις σχετικές με την ποιότητα ή το περιεχόμενο της υπηρεσίας, «συμπεριλαμβανομένων των διατάξεων για τη διαφήμιση». Στην αιτιολογική σκέψη 21 της οδηγίας 2000/31 αναφέρεται, πάντως, ότι ο συντονισμένος τομέας «καλύπτει μόνον προϋποθέσεις σχετικά με δραστηριότητες σε απευθείας σύνδεση (on-line)», όπως, μεταξύ άλλων, «η διαφήμιση on-line».

48. Υπέρ της ερμηνείας αυτής συνηγορεί επίσης το γεγονός ότι η παράδοση αγαθών που παραγγέλλονται μέσω διαδικτύου ως υλική πράξη που έπεται της παροχής υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας αποκλείεται ρητώς από τον συντονισμένο τομέα, δυνάμει του άρθρου 2, στοιχείο η', σημείο ii, της οδηγίας 2000/31²¹. Φρονώ ότι η ίδια αυτή λογική συνεπάγεται ότι η διαφήμιση μέσω υλικών υποθεμάτων, η οποία πραγματοποιείται πριν από την παροχή μιας τέτοιας υπηρεσίας, εκφεύγει επίσης του συντονισμένου τομέα.

49. Φρονώ ότι ο αποκλεισμός αυτός δικαιολογείται κατά μείζονα λόγο διότι η διαφήμιση μέσω υλικών υποθεμάτων στην οποία προβαίνει ο παρέχων υπηρεσίες για τις παρεχόμενες από αυτόν υπηρεσίες διαδικτυακής πώλησεως δεν μπορεί να θεωρηθεί ως αναπόσπαστο μέρος των υπηρεσιών αυτών. Πράγματι, η διαφήμιση αυτή μπορεί να διαχωριστεί από το μελλοντικό και υποθετικό γεγονός που συνιστά η διαδικτυακή πώληση στους αποδέκτες των διαφημιστικών φυλλαδίων. Υπό τις συνθήκες αυτές, η αποστολή εμπορικών επικοινωνιών επί υλικών υποθεμάτων δεν αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της ασκήσεως της δραστηριότητας παροχής υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας, την οποία συνιστά η διαδικτυακή πώληση αγαθών.

2. Επί της μη εφαρμογής των τίτλων VIII και VIIIα της οδηγίας 2001/83

50. Η οδηγία 2001/83 περιλαμβάνει, στους τίτλους VIII και VIIIα, που επιγράφονται, αντιστοίχως, «Διαφήμιση» και «Πληροφόρηση και διαφήμιση», σειρά διατάξεων που διέπουν τη διαφήμιση των φαρμάκων. Κατά τη νομολογία, οι διατάξεις αυτές εναρμόνισαν πλήρως τον τομέα της διαφημίσεως των φαρμάκων²².

51. Κατά την άποψή μου, όπως υποστήριξε, κατ' ουσίαν, η Επιτροπή, οι διατάξεις των τίτλων VIII και VIIIα της οδηγίας 2001/83 δεν εναρμονίζουν τον τομέα της διαφημίσεως, είτε αυτή πραγματοποιείται επί υλικών είτε επί ηλεκτρονικών υποθεμάτων, για τις υπηρεσίες διαδικτυακής πώλησεως φαρμάκων²³. Υπενθυμίζω, συναφώς, ότι, όπως προκύπτει από τη δικογραφία που υποβλήθηκε στο Δικαστήριο, η διαφημιστική εκστρατεία της A είχε ως σκοπό να παροτρύνει όχι στην αγορά συγκεκριμένων φαρμάκων, αλλά στη χρήση των υπηρεσιών διαδικτυακής πώλησεως που προτείνει η εταιρία αυτή για μια ολόκληρη σειρά φαρμάκων και παραφαρμακευτικών προϊόντων. Το γεγονός ότι στην εικονογράφηση των διανεμόμενων διαφημιστικών φυλλαδίων εμφανιζόταν, ενδεχομένως, όπως παρατήρησαν οι Daniel B κ.λπ., το ένα ή το άλλο ευρέως χρησιμοποιούμενο φάρμακο δεν αναιρεί τη διαπίστωση αυτή.

52. Συναφώς, από το γράμμα του άρθρου 86, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής δεν μπορούν να συναχθούν, βεβαίως, ασφαλή συμπεράσματα, καθόσον ορίζει τη «διαφήμιση των φαρμάκων» ως «οποιαδήποτε μορφή παροχής πληροφοριών για προσέλκυση πελατείας, πρόβλεψης ή προτροπής που αποσκοπεί στην προώθηση της χορήγησης συνταγών, της προμήθειας, της πώλησης ή της

21 Πρβλ. απόφαση της 2ας Δεκεμβρίου 2010, Ker-Optika (C-108/09, EU:C:2010:725, σκέψεις 29 και 30).

22 Βλ. απόφαση της 8ης Νοεμβρίου 2007, Gintec (C-374/05, EU:C:2007:654, σκέψη 20).

23 Το Conseil d'État (Συμβούλιο της Επικρατείας, Γαλλία) υιοθέτησε επίσης την ερμηνεία αυτή με την απόφασή του της 4ης Απριλίου 2018, αριθ. 407292 (FR:CECHR:2018:407292.20180404, σκέψη 6), που επισυνάπτεται σε παράρτημα στις γραπτές παρατηρήσεις της A και των Daniel B κ.λπ.

κατανάλωσης φαρμάκων». Πράγματι, ο ορισμός αυτός δεν αποκλείει οπωσδήποτε, εκ πρώτης όψεως, την προώθηση όχι της καταναλώσεως συγκεκριμένων φαρμάκων, αλλά της αγοράς απροσδιόριστων φαρμάκων από συγκεκριμένο φαρμακείο. Επισημαίνω, ωστόσο, ότι καμία από τις μορφές προσελκύσεως πελατών που απαριθμούνται ως παραδείγματα στο άρθρο 86, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας δεν αφορά τη διαφήμιση για συγκεκριμένο φαρμακείο. Επιπλέον, όλες οι διατάξεις των άρθρων 86 έως 100 της ίδιας οδηγίας αφορούν τη διαφήμιση συγκεκριμένου φαρμάκου. Αποβλέπουν στη ρύθμιση του περιεχομένου του διαφημιστικού μηνύματος καθώς και των τρόπων διαφήμισεως των φαρμάκων. Οι διατάξεις αυτές δεν έχουν ως αντικείμενο τη ρύθμιση της διαφήμισεως των υπηρεσιών φαρμακείου ούτε, ειδικότερα, των υπηρεσιών του για τη διαδικτυακή πώληση φαρμάκων.

53. Με άλλα λόγια, οι διατάξεις των τίτλων VIII και VIIIα της οδηγίας 2001/83 εναρμονίζουν μόνον –και μάλιστα εξαντλητικά– τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες τα κράτη μέλη μπορούν να περιορίζουν τη διαφήμιση των φαρμάκων. Αυτή η εναρμόνιση πραγματοποιείται με την επιφύλαξη της δυνατότητας των κρατών μελών να ρυθμίζουν, εντός των ορίων που καθορίζονται από τη Συνθήκη ΛΕΕ και, ενδεχομένως, από άλλες πράξεις του παραγωγού δικαίου, τους τομείς που δεν καλύπτει, όπως η διαφήμιση για συγκεκριμένο φαρμακείο ή για υπηρεσίες διαδικτυακών πωλήσεων τις οποίες αυτό παρέχει.

54. Το συμπέρασμα αυτό δεν αναιρείται από το γεγονός ότι το Δικαστήριο έκρινε, με την απόφαση *Deutscher Apothekerverband*²⁴, ότι το άρθρο 88, παράγραφος 1, της οδηγίας 2001/83, το οποίο απαγορεύει τη διαφήμιση για τα φάρμακα τα οποία απαιτούν ιατρική συνταγή, αποκλείει την απόλυτη απαγόρευση της διαφήμισεως για τις υπηρεσίες διαδικτυακής πωλήσεως φαρμάκων, καθόσον η απαγόρευση αυτή εφαρμόζεται σε φάρμακα για τα οποία δεν απαιτείται ιατρική συνταγή. Η προσέγγιση που ακολουθεί το Δικαστήριο σημαίνει απλώς, κατά τη γνώμη μου, ότι μια τέτοια απαγόρευση, μολονότι δεν αφορά τη διαφήμιση των φαρμάκων αυτών καθεαυτών, καταλήγει στην πράξη να την εμποδίζει όταν τα επίμαχα φάρμακα πωλούνται διαδικτυακά. Εξ αυτού ουδόλως προκύπτει ότι κάθε μορφή περιορισμού στη διαφήμιση των υπηρεσιών διαδικτυακής πωλήσεως φαρμάκων για τα οποία δεν απαιτείται συνταγή απαγορεύεται για τον λόγο ότι δεν επιτρέπεται ρητώς από τις διατάξεις των τίτλων VIII και VIIIα της οδηγίας 2001/83.

55. Αντιθέτως, οι κανόνες σχετικά με τη διαφήμιση των υπηρεσιών διαδικτυακής πωλήσεως φαρμάκων θα μπορούσαν, στο μέτρο που έχουν ως αποτέλεσμα να οριοθετούν τη διαδικτυακή πώληση φαρμάκων στους ασθενείς, να αποτελούν όρους για τη λιανική πώληση, στο έδαφος κράτους μέλους, φαρμάκων που προσφέρονται προς πώληση εξ αποστάσεως στο κοινό μέσω υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας. Σύμφωνα με το άρθρο 85γ, παράγραφος 2, της οδηγίας 2001/83, τα κράτη μέλη μπορούν να επιβάλλουν τέτοιους όρους που δικαιολογούνται για λόγους προστασίας της δημόσιας υγείας.

56. Συναφώς, η αιτιολογική σκέψη 21 της οδηγίας 2011/62, με την οποία προστέθηκε το άρθρο 85γ της οδηγίας 2001/83, αναφέρει ότι, με την παράγραφο 2 του άρθρου αυτού, ο νομοθέτης της Ένωσης είχε την πρόθεση να «[λάβει] υπόψη το γεγονός ότι δεν έχουν εναρμονιστεί σε επίπεδο Ένωσης οι ειδικοί όροι για τη λιανική διάθεση φαρμάκων στο κοινό και, ως εκ τούτου, τα κράτη μέλη μπορούν να επιβάλλουν όρους για τη διάθεση φαρμάκων στο κοινό εντός των ορίων της [Συνθήκης ΛΕΕ]». Επομένως, το άρθρο 85γ, παράγραφος 2, της οδηγίας 2001/83 πρέπει να ερμηνευθεί ως απλή αναγνώριση της αρμοδιότητας των κρατών μελών να ρυθμίζουν τους όρους της λιανικής πωλήσεως φαρμάκων τηρώντας τη Συνθήκη ΛΕΕ και, ειδικότερα, τις θεμελιώδεις ελευθερίες που αυτή εγγυάται.

24 Απόφαση της 11ης Δεκεμβρίου 2003 (C-322/01, EU:C:2003:664, σκέψη 144).

3. Επί της εφαρμογής του άρθρου 34 ΣΛΕΕ

57. Δεδομένου ότι, όπως προκύπτει από τα προεκτεθέντα, η μέσω υλικών υποθεμάτων διαφήμιση των υπηρεσιών διαδικτυακής πώλησεως φαρμάκων που παρέχονται από φαρμακείο δεν αποτελεί αντικείμενο εναρμονίσεως σε επίπεδο Ένωσης, εθνικές διατάξεις οι οποίες, όπως τα άρθρα R. 4235-22 και R. 4235-64 του κώδικα δημόσιας υγείας, όπως ερμηνεύονται και εφαρμόζονται από το tribunal de commerce de Paris (εμποροδικείο Παρισίων), περιορίζουν τις δυνατότητες διαφήμισεως των υπηρεσιών αυτών πρέπει να εξετάζονται υπό το πρίσμα των θεμελιωδών ελευθεριών τις οποίες εγγυάται η Συνθήκη ΛΕΕ.

α) Επί της ανάγκης εξετάσεως υπό το πρίσμα της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων και/ή της ελεύθερης παροχής των υπηρεσιών

58. Οι διάδικοι και οι μετέχοντες στη διαδικασία που υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο διαφωνούν ως προς το αν εθνικά μέτρα που απαγορεύουν στα φαρμακεία να αποστέλλουν διαφημιστικά φυλλάδια σε μεγάλη κλίμακα και να προτείνουν εκπτώσεις για αγορές υπερβαίνουσες ορισμένα κατώτατα όρια μέσω του ιστοτόπου τους, όπως τα επίμαχα στην κύρια δίκη μέτρα, πρέπει να εξετάζονται υπό το πρίσμα της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων την οποία κατοχυρώνει το άρθρο 34 ΣΛΕΕ, όπως προτείνει το αιτούν δικαστήριο, της προβλεπόμενης στο άρθρο 56 ΣΛΕΕ ελεύθερης παροχής των υπηρεσιών ή ακόμη των δύο αυτών ελευθεριών διαδοχικώς.

59. Ενώ η Α, η Ελληνική Κυβέρνηση και η Επιτροπή αναλύουν τα επίμαχα μέτρα υπό το πρίσμα του άρθρου 34 ΣΛΕΕ²⁵, η Ισπανική και η Ολλανδική Κυβέρνηση τα εξετάζουν υπό το πρίσμα του άρθρου 56 ΣΛΕΕ. Η Γαλλική Κυβέρνηση, αφού υποστήριξε ότι τα μέτρα αυτά συνιστούν όρους πώλησεως που δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 34 ΣΛΕΕ, καλεί το Δικαστήριο να εκτιμήσει τη συμβατότητά τους προς το άρθρο 56 ΣΛΕΕ.

60. Υπενθυμίζω, συναφώς, ότι η διαδικτυακή πώληση φαρμάκων συνιστά «υπηρεσία της κοινωνίας της πληροφορίας» υπό την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 1, της οδηγίας 2015/1535. Πρέπει επίσης να θεωρηθεί ως «υπηρεσία» κατά το άρθρο 56 ΣΛΕΕ. Τούτου δοθέντος, η διαφημιστική εκστρατεία που πραγματοποίησε η Α, προωθώντας ορισμένο δίαυλο πώλησεως –τη διαδικτυακή της πύλη για τους Γάλλους καταναλωτές– αποσκοπούσε στο να προσελκύσει τους καταναλωτές αυτούς προκειμένου να προμηθευτούν τα φάρμακα και τα παραφαρμακευτικά προϊόντα που πρότεινε η εταιρία αυτή. Οι δύο αυτές κατηγορίες προϊόντων συνιστούν «εμπορεύματα» υπό την έννοια του άρθρου 34 ΣΛΕΕ²⁶. Ως εκ τούτου, τα επίμαχα μέτρα μπορούν να εμπίπτουν τόσο στο άρθρο 34 ΣΛΕΕ, καθόσον αφορούν τον τρόπο εμπορίας των εμπορευμάτων, όσο και στο άρθρο 56 ΣΛΕΕ, στο μέτρο που περιορίζουν τα μέσα με τα οποία ένα φαρμακείο καθιστά γνωστές τις σχετικές με τη διαδικτυακή πώληση φαρμάκων υπηρεσίες του.

61. Κατά πάγια νομολογία, οσάκις εθνικό μέτρο συνδέεται τόσο με την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων όσο και με άλλη θεμελιώδη ελευθερία, το Δικαστήριο το εξετάζει, κατ' αρχήν, με γνώμονα μόνο μία από τις δύο αυτές θεμελιώδεις ελευθερίες, εφόσον αποδεικνύεται ότι η μία από αυτές είναι εντελώς δευτερεύουσα σε σχέση με την άλλη και μπορεί να υπαχθεί σε αυτήν²⁷.

25 Δεδομένου ότι η Επιτροπή εκτιμά ότι εθνική ρύθμιση που οριοθετεί τη μέσω υλικών υποθεμάτων διαφήμιση για τον ιστοτόπο φαρμακείου εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής των οδηγιών 2000/31 και 2001/83, εξετάζει τη ρύθμιση αυτή υπό το πρίσμα του άρθρου 34 ΣΛΕΕ μόνον επικουρικώς.

26 Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 8ης Ιουνίου 2017, Medisanus (C-296/15, EU:C:2017:431, σκέψη 53), και της 18ης Σεπτεμβρίου 2019, VIPA (C-222/18, EU:C:2019:751, σκέψη 60).

27 Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 26ης Μαΐου 2005, Burmanjer κ.λπ. (C-20/03, EU:C:2005:307, σκέψη 35), της 2ας Δεκεμβρίου 2010, Ker-Optika (C-108/09, EU:C:2010:725, σκέψη 43), και της 18ης Σεπτεμβρίου 2019, VIPA (C-222/18, EU:C:2019:751, σκέψη 58).

62. Το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι, μολονότι οι προϋποθέσεις που αφορούν τη διάθεση ενός εμπορεύματος στο εμπόριο εμπίπτουν, κατ' αρχήν, στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων και όχι στην ελεύθερη παροχή των υπηρεσιών, δεν αποκλείεται η πώληση ενός προϊόντος να συνοδεύεται από δραστηριότητα που περιλαμβάνει πτυχές παροχής «υπηρεσιών». Πρέπει να αποδεικνύεται, σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, αν η δραστηριότητα αυτή συνιστά εντελώς δευτερεύουσα πτυχή σε σχέση με τα στοιχεία που αφορούν την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων²⁸.

63. Κατ' εφαρμογή των αρχών αυτών, το Δικαστήριο εξέτασε εθνικά μέτρα που ρυθμίζουν τη διαφήμιση στην οποία προβαίνει επιχείρηση για τα εμπορεύματα που προσφέρει προς πώληση υπό το πρίσμα και μόνον της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων²⁹. Η μετάδοση διαφημιστικών μηνυμάτων θεωρήθηκε μάλλον ως δευτερεύον στοιχείο σε σχέση με την πώληση των επίμαχων εμπορευμάτων³⁰, παρά ως αυτοσκοπός. Το Δικαστήριο εκτίμησε επίσης, μόνον υπό το πρίσμα του άρθρου 34 ΣΛΕΕ, εθνικά μέτρα που διέπουν την πώληση εμπορευμάτων μέσω διαδικτύου –η οποία συνιστά, πάντως, υπηρεσία της κοινωνίας της πληροφορίας³¹.

64. Εάν η προσέγγιση αυτή εφαρμοστεί εν προκειμένω, δικαιολογεί, κατά τη γνώμη μου, το συμπέρασμα ότι, καίτοι η διαφημιστική εκστρατεία αποσκοπούσε στην προώθηση όχι των συγκεκριμένων προϊόντων που προσφέρει προς πώληση η Α, αλλά των υπηρεσιών διαδικτυακής πωλήσεως που παρείχε, η μετάδοση των διαφημιστικών μηνυμάτων ήταν παρεπόμενη της πωλήσεως των προϊόντων αυτών.

65. Το συμπέρασμα ότι τα επίμαχα στην κύρια δίκη μέτρα, τα οποία απορρέουν από την εφαρμογή των άρθρων R. 4235-22 και R. 4235-64 του κώδικα δημόσιας υγείας, πρέπει να αξιολογηθούν μόνον υπό το πρίσμα του άρθρου 34 ΣΛΕΕ δεν αναιρείται από την απόφαση Gourmet International Products³², την οποία επικαλείται η Γαλλική Κυβέρνηση προς στήριξη της απόψεως ότι τα μέτρα αυτά θα έπρεπε να εκτιμηθούν και υπό το πρίσμα του άρθρου 56 ΣΛΕΕ.

66. Με την απόφαση αυτή, το Δικαστήριο εξέτασε διαδοχικά, υπό το πρίσμα της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων και της ελεύθερης παροχής των υπηρεσιών, εθνική ρύθμιση που περιορίζει τις δυνατότητες διαφήμισης των οινοπνευματωδών ποτών³³. Το Δικαστήριο είχε ενεργήσει κατά τον ίδιο τρόπο, στις αποφάσεις De Agostini και TV-Shop³⁴ και ARD³⁵, όσον αφορά εθνικές κανονιστικές ρυθμίσεις που διέπουν την τηλεοπτική διαφήμιση προϊόντων. Στις αποφάσεις εκείνες, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι ως άνω εθνικές ρυθμίσεις, μολονότι μπορούν να συνιστούν τρόπους πωλήσεως που εξαιρούνται από το πεδίο εφαρμογής της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων, πρέπει να εκτιμηθούν υπό το πρίσμα της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών.

28 Απόφαση της 26ης Μαΐου 2005, Burmanjer κ.λπ. (C-20/03, EU:C:2005:307, σκέψεις 33 και 34).

29 Βλ. απόφαση της 25ης Μαρτίου 2004, Karner (C-71/02, EU:C:2004:181, σκέψη 35).

30 Βλ. απόφαση της 25ης Μαρτίου 2004, Karner (C-71/02, EU:C:2004:181, σκέψη 47).

31 Αποφάσεις της 11ης Δεκεμβρίου 2003, Deutscher Apothekerverband (C-322/01, EU:C:2003:664, σκέψεις 65 επ.), και της 2ας Δεκεμβρίου 2010, Ker-Optika (C-108/09, EU:C:2010:725, σκέψεις 44 έως 46).

32 Απόφαση της 8ης Μαρτίου 2001 (C-405/98, EU:C:2001:135).

33 Απόφαση της 8ης Μαρτίου 2001 (C-405/98, EU:C:2001:135, σκέψεις 13 έως 42).

34 Απόφαση της 9ης Ιουλίου 1997 (C-34/95 έως C-36/95, EU:C:1997:344, σκέψεις 39 έως 54).

35 Απόφαση της 28ης Οκτωβρίου 1999 (C-6/98, EU:C:1999:532, σκέψεις 45 έως 52).

67. Σε αντιδιαστολή προς την υπό κρίση υπόθεση, η οποία αφορά διαφήμιση εκ μέρους φαρμακείου για τις δικές του υπηρεσίες διαδικτυακών πωλήσεων, οι αποφάσεις εκείνες αφορούσαν υπηρεσίες διαφήμισης παρεχόμενες από φορέα παροχής υπηρεσιών εγκατεστημένο εντός κράτους μέλους σε δικαιούχο (διαφημιζόμενο) εγκατεστημένο εντός άλλου κράτους μέλους³⁶. Στο πλαίσιο αυτό, οι προϋποθέσεις διασυννοριακής παροχής διαφημιστικής υπηρεσίας δεν μπορούσαν να θεωρηθούν παρεπόμενες της πώλησης εμπορευμάτων από τον διαφημιζόμενο.

68. Επομένως, τα επίμαχα στην κύρια δίκη μέτρα, τα οποία απορρέουν από την εφαρμογή των άρθρων R. 4235-22 και R. 4235-64 του κώδικα δημόσιας υγείας, πρέπει να εξεταστούν υπό το πρίσμα του άρθρου 34 ΣΛΕΕ, χωρίς να είναι αναγκαίο να εξακριβωθεί επίσης η συμβατότητά τους με το άρθρο 56 ΣΛΕΕ.

β) Επί του χαρακτηρισμού των επίμαχων μέτρων ως «μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος»

69. Το άρθρο 34 ΣΛΕΕ απαγορεύει τους ποσοτικούς περιορισμούς επί των εισαγωγών μεταξύ των κρατών μελών καθώς και όλα τα μέτρα ισοδυνάμου αποτελέσματος. Το Δικαστήριο θεωρεί, μετά την απόφαση *Dassonville*³⁷, ότι κάθε μέτρο κράτους μέλους ικανό να παρακωλύσει, άμεσα ή έμμεσα, πραγματικά ή δυνητικά, το εμπόριο εντός της Ένωσης συνιστά μέτρο ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικό περιορισμό κατά την έννοια της διατάξεως αυτής.

70. Σύμφωνα με τη νομολογία που απορρέει από την απόφαση *Keck και Mithouard*³⁸, δεν μπορεί να εμποδίσει άμεσα ή έμμεσα, πραγματικά ή δυνητικά, το μεταξύ των κρατών μελών εμπόριο, κατά την έννοια της νομολογίας αυτής, η εφαρμογή, επί προϊόντων προερχομένων από άλλα κράτη μέλη, εθνικών διατάξεων που περιορίζουν ή απαγορεύουν ορισμένες μορφές πώλησης, αρκεί οι διατάξεις αυτές να εφαρμόζονται ως προς όλους τους οικείους επιχειρηματίες που ασκούν τη δραστηριότητά τους στο εθνικό έδαφος, και να επηρεάζουν κατά τον ίδιο τρόπο, τόσο από νομική άποψη όσο και από πραγματική άποψη, την εμπορία των εγχωρίων προϊόντων και εκείνων που προέρχονται από άλλα κράτη μέλη.

71. Το Δικαστήριο έχει κρίνει κατ' επανάληψη εθνικές ρυθμίσεις που περιορίζουν τις δυνατότητες μιας επιχειρήσεως να προβαίνει σε διαφήμιση ως μέτρα περιορίζοντα ορισμένες μορφές πώλησης³⁹. Επομένως, τα μέτρα αυτά δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 34 ΣΛΕΕ, εφόσον πληρούνται οι δύο προαναφερθείσες προϋποθέσεις.

72. Η πρώτη από τις προϋποθέσεις αυτές προδήλως πληρούται εν προκειμένω. Πράγματι, το αιτούν δικαστήριο εκκινεί από την αρχή ότι, όπως έκρινε το *tribunal de commerce de Paris* (εμποροδικείο Παρισίων), τα άρθρα R. 4235-22 και R. 4235-64 του κώδικα δημόσιας υγείας εφαρμόζονται σε όλα τα φαρμακεία που πωλούν φάρμακα στο γαλλικό κοινό, είτε είναι εγκατεστημένα στη Γαλλία είτε σε άλλο κράτος μέλος.

36 Συγκεκριμένα, οι αποφάσεις της 9ης Ιουλίου 1997, *De Agostini και TV-Shop* (C-34/95 έως C-36/95, EU:C:1997:344), και της 28ης Οκτωβρίου 1999, *ARD* (C-6/98, EU:C:1999:532), αφορούσαν την παροχή υπηρεσιών μεταδόσεως τηλεοπτικής διαφήμισης από οργανισμούς εγκατεστημένους εντός κράτους μέλους για διαφημιζόμενους εγκατεστημένους εντός άλλου κράτους μέλους. Η απόφαση της 8ης Μαρτίου 2001, *Gourmet International Products* (C-405/98, EU:C:2001:135), αφορούσε το δικαίωμα των επιχειρήσεων τύπου που είναι εγκατεστημένες στο έδαφος κράτους μέλους να προσφέρουν στους δυνάμει διαφημιζόμενους που είναι εγκατεστημένοι σε άλλα κράτη μέλη διαφημιστικό χώρο στις εκδόσεις τους.

37 Απόφαση της 11ης Ιουλίου 1974 (8/74, EU:C:1974:82, σκέψη 5). Βλ. επίσης, μεταξύ άλλων, απόφαση της 3ης Ιουλίου 2019, *Delfarma* (C-387/18, EU:C:2019:556, σκέψη 20 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

38 Απόφαση της 24ης Νοεμβρίου 1993 (C-267/91 και C-268/91, EU:C:1993:905, σκέψη 16). Βλ. επίσης, μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 2ας Δεκεμβρίου 2010, *Ker-Optika* (C-108/09, EU:C:2010:725, σκέψη 51), της 12ης Νοεμβρίου 2015, *Visnapuu* (C-198/14, EU:C:2015:751, σκέψη 103), και της 21ης Σεπτεμβρίου 2016, *Etablissements Fr. Colruyt* (C-221/15, EU:C:2016:704, σκέψη 35).

39 Βλ. αποφάσεις της 15ης Δεκεμβρίου 1993, *Hünernmund κ.λπ.* (C-292/92, EU:C:1993:932, σκέψη 22), της 9ης Φεβρουαρίου 1995, *Leclerc-Siplec* (C-412/93, EU:C:1995:26, σκέψη 22), της 9ης Ιουλίου 1997, *De Agostini και TV-Shop* (C-34/95 έως C-36/95, EU:C:1997:344, σκέψη 39), της 28ης Οκτωβρίου 1999, *ARD* (C-6/98, EU:C:1999:532, σκέψη 46), της 8ης Μαρτίου 2001, *Gourmet International Products* (C-405/98, EU:C:2001:135, σκέψεις 19 και 20), και της 25ης Μαρτίου 2004, *Karner* (C-71/02, EU:C:2004:181, σκέψη 39).

73. Πιο λεπτό είναι το ζήτημα αν πληρούνται επίσης και η δεύτερη από τις εν λόγω προϋποθέσεις. Συναφώς το Δικαστήριο έχει κρίνει επανειλημμένως ότι εθνικές διατάξεις που απαγορεύουν ορισμένα είδη διαφήμισης σε συγκεκριμένους τομείς επηρεάζουν κατά τον ίδιο τρόπο, τόσο από νομική όσο και από πραγματική άποψη, την εμπορία των προϊόντων προελεύσεως άλλων κρατών μελών και την εμπορία των εγχωρίων προϊόντων, με αποτέλεσμα να αποτελούν τρόπους πώλησεως που δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 34 ΣΛΕΕ⁴⁰. Τούτο ίσχυε, ειδικότερα, για έναν δεοντολογικό κανόνα που απαγορεύει στους φαρμακοποιούς να διαφημίζουν, εκτός του φαρμακείου τους, τα παραφαρμακευτικά προϊόντα τα οποία τους επιτρέπεται να διαθέτουν στο εμπόριο⁴¹.

74. Πάντως, το Δικαστήριο δεν έκρινε κατά τον ίδιο τρόπο εθνικές διατάξεις προβλέπουσες πλήρη απαγόρευση της διαφήμισης ή, τουλάχιστον, ορισμένης μορφής προώθησεως προϊόντος νομίμως πωλουμένου εντός του οικείου κράτους.

75. Η προσέγγιση αυτή μαρτυρεί την αναγνώριση από το Δικαστήριο της ουσιώδους σημασίας που έχει η διαφήμιση, προκειμένου να καταστεί δυνατή η πρόσβαση προϊόντων προελεύσεως κράτους μέλους στην αγορά άλλου κράτους μέλους⁴². Τούτο ισχύει, κατά μείζονα λόγο όταν η διαφήμιση αφορά τη διαδικτυακή πύλη πωλήσεων μιας επιχειρήσεως. Η πώληση μέσω διαδικτύου συνιστά, πράγματι, ιδιαίτερα αποτελεσματικό τρόπο εμπορίας, εντός κράτους μέλους, φαρμάκων προελεύσεως άλλου κράτους μέλους⁴³. Η εταιρία Α ισχυρίζεται, συναφώς, ότι η διαφήμιση συνιστά το μοναδικό μέσο που διαθέτει φαρμακείο εγκατεστημένο εντός άλλου κράτους μέλους για να προσελκύσει τη γαλλική πελατεία προς τον ιστότοπό του, αφού δεν είναι ορατό μέσω της υπάρξεως καταστήματος φαρμακείου στη Γαλλία.

76. Έτσι, με την απόφαση *Gourmet International Products*⁴⁴, κρίθηκε ότι απαγόρευση κάθε διαφήμισης οινοπνευματωδών ποτών προς τους καταναλωτές είτε με διαφημίσεις στον τύπο, στο ραδιόφωνο και την τηλεόραση, είτε με απευθείας αποστολή μη ζητηθέντος υλικού, είτε με υπαίθριες διαφημίσεις ήταν ικανή να δυσχεράνει την πρόσβαση στην αγορά των προϊόντων προελεύσεως άλλων κρατών μελών περισσότερο από ό,τι των εγχωρίων προϊόντων, με τα οποία ο καταναλωτής είναι αυτομάτως περισσότερο εξοικειωμένος⁴⁵.

77. Αντιθέτως, το Δικαστήριο έκρινε, με την απόφαση *Karner*⁴⁶, ότι μια απαγόρευση που δεν αφορά αυτή καθαυτήν ορισμένη μορφή προώθησεως, μολονότι είναι, κατ' αρχήν, ικανή να περιορίσει τον συνολικό όγκο των πωλήσεων εντός του ενδιαφερομένου κράτους μέλους και, κατά συνέπεια, να μειώσει και τον όγκο πωλήσεων των εμπορευμάτων που προέρχονται από άλλα κράτη μέλη, δεν θίγει σοβαρότερα την εμπορία των προϊόντων προελεύσεως των τελευταίων αυτών κρατών έναντι των εγχωρίων προϊόντων.

40 Βλ. αποφάσεις της 15ης Δεκεμβρίου 1993, *Hünernmund κ.λπ.* (C-292/92, EU:C:1993:932, σκέψη 22), της 9ης Φεβρουαρίου 1995, *Leclerc-Siplec* (C-412/93, EU:C:1995:26, σκέψη 24), και της 25ης Μαρτίου 2004, *Karner* (C-71/02, EU:C:2004:181, σκέψη 42).

41 Απόφαση της 15ης Δεκεμβρίου 1993, *Hünernmund κ.λπ.* (C-292/92, EU:C:1993:932, σκέψεις 22 έως 24).

42 Βλ., επίσης, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα F.G. Jacobs στην υπόθεση *Leclerc-Siplec* (C-412/93, EU:C:1994:393, σημεία 19 έως 22), προτάσεις του γενικού εισαγγελέα F.G. Jacobs στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις *De Agostini* και *TV-Shop* (C-34/95 έως C-36/95, EU:C:1996:333, σημείο 99), και, κατ' αναλογία, απόφαση της 5ης Απριλίου 2011, *Société fiduciaire nationale d'expertise comptable* (C-119/09, EU:C:2011:208, σκέψη 43).

43 Βλ. αποφάσεις της 11ης Δεκεμβρίου 2003, *Deutscher Apothekerverband* (C-322/01, EU:C:2003:664, σκέψη 74), και, κατ' αναλογία, της 2ας Δεκεμβρίου 2010, *Ker-Optika* (C-108/09, EU:C:2010:725, σκέψη 54).

44 Απόφαση της 8ης Μαρτίου 2001 (C-405/98, EU:C:2001:135, σκέψη 21).

45 Παρατηρώ επίσης ότι, με την απόφαση της 9ης Ιουλίου 1997, *De Agostini* και *TV-Shop* (C-34/95 έως C-36/95, EU:C:1997:344, σκέψη 44), το Δικαστήριο έκρινε ότι η πλήρης απαγόρευση των διαφημίσεων που απευθύνονται σε παιδιά ηλικίας κάτω των 12 ετών και της παραπλανητικής διαφήμισης θα μπορούσε να συνιστά εμπόδιο που καλύπτεται από το άρθρο 34 ΣΛΕΕ στο μέτρο που αποδεικνύεται ότι δεν θίγει κατά τον ίδιο τρόπο, νομικά και πραγματικά, την εμπορία των εθνικών προϊόντων και των προϊόντων προελεύσεως άλλων κρατών μελών. Το Δικαστήριο ανέθεσε στο εθνικό δικαστήριο τη μέριμνα να προβεί στην εξακρίβωση αυτή.

46 Απόφαση της 25ης Μαρτίου 2004 (C-71/02, EU:C:2004:181, σκέψη 42). Πρβλ., επίσης, απόφαση της 28ης Οκτωβρίου 1999, *ARD* (C-6/98, EU:C:1999:532, σκέψη 48).

78. Προκειμένου να καθοριστεί αν εθνικό μέτρο οδηγεί σε πλήρη απαγόρευση της διαφήμισης, ή, τουλάχιστον ορισμένης μορφής διαφήμισης, υπό την έννοια αυτής της προσεγγίσεως της νομολογίας, φρονώ ότι είναι δυνατόν να αντληθούν ορισμένα διδάγματα, κατ' αναλογία, από τον ορισμό που έδωσε το Δικαστήριο σε μια συναφή έννοια η οποία χρησιμοποιείται στο άρθρο 24, παράγραφος 1, της οδηγίας 2006/123/ΕΚ σχετικά με τις υπηρεσίες στην εσωτερική αγορά⁴⁷. Σύμφωνα με τη διάταξη αυτή, τα κράτη μέλη καταργούν όλες τις γενικές απαγορεύσεις εμπορικών επικοινωνιών για τα νομοθετικώς κατοχυρωμένα επαγγέλματα. Κατά το Δικαστήριο, στο πλαίσιο αυτό, πρέπει να θεωρηθούν ως γενικές απαγορεύσεις όχι μόνον οι κανόνες που απαγορεύουν στα μέλη ενός τέτοιου επαγγέλματος να προσφεύγουν στην εμπορική επικοινωνία ανεξαρτήτως μορφής της, αλλά και εκείνοι που απαγορεύουν την προσφυγή σε μία ή περισσότερες μορφές εμπορικής επικοινωνίας. Συνακόλουθα, στην έννοια των «[γενικών] απαγορεύσεων» εμπίπτουν οι επαγγελματικοί κανόνες που δεν επιτρέπουν την παροχή πληροφοριών περί του παρέχοντος τις σχετικές υπηρεσίες ή περί της δραστηριότητάς του με τη χρησιμοποίηση συγκεκριμένου μέσου μαζικής ενημερώσεως ή ορισμένων από αυτά⁴⁸. Ο ορισμός αυτός μπορεί, κατά τη γνώμη μου, να ισχύσει και στο πλαίσιο της εφαρμογής του άρθρου 34 ΣΛΕΕ.

79. Εν προκειμένω, εκ πρώτης όψεως και όπως υποστηρίζουν η Γαλλική Κυβέρνηση και η Επιτροπή, η απαγόρευση της διαφήμισης των υπηρεσιών διαδικτυακής πώλησεως φαρμάκων υπό τη μορφή μαζικής αποστολής φυλλαδίων ταχυδρομικώς, περιλαμβανομένης της από κοινού αποστολής με τα δέματα εμπορικού εταίρου, ενδεχομένως με πρόταση εκπτώσεων, δεν έχει, αυτή καθαυτήν, ως αποτέλεσμα την πλήρη απαγόρευση ορισμένης μορφής διαφήμισης –δηλαδή της διαφήμισης μέσω ταχυδρομείου– για τα προϊόντα αυτά.

80. Ωστόσο, η Α διατείνεται ότι, όπως ερμηνεύθηκαν και εφαρμόστηκαν από το tribunal de commerce de Paris (εμποροδικείο Παρισίων), τα άρθρα R. 4235-22 και R. 4235-64 του κώδικα δημόσιας υγείας καταλήγουν de facto στον χαρακτηρισμό κάθε διαφήμισης που πραγματοποιείται από φαρμακείο ως δυνάμει αντίθετης προς την αξιοπρέπεια του επαγγέλματος και κάθε εκπτώσεως τιμών ως εκπτώσεως ενέχουσας τον κίνδυνο παροτρύνσεως στην κατάχρηση καταναλώσεως φαρμάκων⁴⁹. Ειδικότερα, η Α προσάπτει στο tribunal de commerce de Paris (εμποροδικείο Παρισίων) ότι δεν συνήγαγε κανένα κριτήριο το οποίο να καθιστά δυνατόν να χαρακτηριστεί ως «μαζική» συγκεκριμένη διαφημιστική πρακτική ούτε κατώτατο όριο πέραν του οποίου μια προσφορά θεωρείται ότι λειτουργεί ως κίνητρο για την κατάχρηση καταναλώσεως φαρμάκων. Η Ολλανδική Κυβέρνηση φρονεί επίσης ότι το γαλλικό δίκαιο απαγορεύει γενικώς κάθε μορφή διαφήμισης που πραγματοποιείται τόσο διαδικτυακώς όσο και εκτός διαδικτύου από φαρμακοποιούς.

47 Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Δεκεμβρίου 2006 (ΕΕ 2006, L 376, σ. 36).

48 Βλ. απόφαση της 5ης Απριλίου 2011, Société fiduciaire nationale d'expertise comptable (C-119/09, ΕΥ:C:2011:208, σκέψη 29).

49 Η Α αναφέρεται στη γνωμοδότηση αριθ. 19-A-08 της autorité de la concurrence (αρμόδιας για τον ανταγωνισμό αρχής, Γαλλία), της 4ης Απριλίου 2019, σχετικά με τους τομείς της διανομής φαρμάκων στην πόλη και της ιδιωτικής ιατρικής βιολογίας. Στην ως άνω γνωμοδότηση, η αρχή αυτή υποστηρίζει ότι η ασάφεια των εννοιών της «προσελκύσεως πελατείας» και της «αξιοπρέπειας του επαγγέλματος του φαρμακοποιού» ώθησε τα όργανα του φαρμακευτικού συλλόγου να επιβάλλουν κυρώσεις για κάθε τύπο διαδικτυακής διαφήμισης, είτε αφορά το φαρμακείο, είτε τα πωλούμενα προϊόντα, είτε τις προσφερόμενες υπηρεσίες.

81. Οι Daniel B κ.λπ. αντιτάσσουν ότι η δημιουργία ιστοτόπου φαρμακείου μπορεί να οδηγήσει σε ανακοίνωση στον γραπτό τύπο, στην οποία να γίνεται μνεία της διεύθυνσής του του ιστοτόπου. Οι φαρμακοποιοί θα μπορούσαν επίσης να δημοσιεύουν αγγελίες για τις δραστηριότητές τους όσον αφορά τις διαδικτυακές πωλήσεις στον γραπτό τύπο⁵⁰. Αντιθέτως, οι Daniel B κ.λπ. φαίνεται να παραδέχονται ότι το γαλλικό δίκαιο απαγορεύει στα φαρμακεία να απευθύνουν στους ιδιώτες διαφημίσεις, τουλάχιστον ταχυδρομικώς.

82. Υπό τις συνθήκες αυτές, στο *cour d'appel de Paris* (εφετείο Παρισίων) απόκειται να εξακριβώσει αν οι διατάξεις αυτές, μόνες ή σε συνδυασμό με άλλες νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις, έχουν ως αποτέλεσμα την πλήρη απαγόρευση της διαφήμισης που πραγματοποιείται με το ταχυδρομείο για τις υπηρεσίες διαδικτυακής πώλησης φαρμάκων. Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο ερώτημα αυτό, οι περιορισμοί που επιβάλλονται με τα άρθρα R. 4235-22 και R. 4235-64 του κώδικα δημόσιας υγείας θα πρέπει να χαρακτηρισθούν ως μέτρα ισοδυνάμου αποτελέσματος κατά την έννοια του άρθρου 34 ΣΛΕΕ. Στην περίπτωση αυτή, στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να εξετάσει αν οι περιορισμοί αυτοί δικαιολογούνται, παρά ταύτα, από έναν από τους λόγους γενικού συμφέροντος που απαριθμούνται στο άρθρο 36 ΣΛΕΕ ή από επιτακτικές ανάγκες⁵¹.

γ) Επί της δικαιολογήσεως των μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος

83. Η Γαλλική Κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι το άρθρο R. 4235-22 του κώδικα δημόσιας υγείας έχει ως αντικείμενο, όπως προκύπτει από το γράμμα του, την προστασία της αξιοπρέπειας του επαγγέλματος του φαρμακοποιού. Ο σκοπός αυτός συμβάλλει στην επιδίωξη του ευρύτερου στόχου της προστασίας της δημόσιας υγείας. Το άρθρο R. 4235-64 του κώδικα αυτού αποσκοπεί στην πρόληψη της υπερβολικής ή απρόσφορης καταναλώσεως φαρμάκων και, ως εκ τούτου, συμβάλλει και στην προστασία της δημόσιας υγείας.

84. Η προστασία της δημόσιας υγείας συνιστά σκοπό γενικού συμφέροντος που αναγνωρίζεται ρητώς στο άρθρο 36 ΣΛΕΕ. Επιπλέον, το Δικαστήριο έχει αναγνωρίσει τη νομιμότητα των ειδικότερων σκοπών που συνίστανται στη διασφάλιση της ανεξαρτησίας, της αξιοπρέπειας και της ακεραιότητας νομοθετικώς κατοχυρωμένου επαγγέλματος⁵² καθώς και στην πρόληψη της υπερκαταναλώσεως ή της εσφαλμένης καταναλώσεως φαρμάκων⁵³.

85. Ωστόσο, οι σκοποί τους οποίους επικαλείται η Γαλλική Κυβέρνηση μπορούν να δικαιολογήσουν τα επίμαχα μέτρα μόνον εφόσον τα μέτρα αυτά είναι κατάλληλα να διασφαλίσουν την επίτευξη των σκοπών αυτών και δεν υπερβαίνουν το αναγκαίο για την επίτευξή τους μέτρο⁵⁴.

50 Οι Daniel B κ.λπ. παραπέμπουν στο άρθρο R. 5125-26 του κώδικα δημόσιας υγείας, το οποίο ορίζει τα εξής: «Η διαφήμιση υπέρ των φαρμακείων επιτρέπεται μόνον υπό τις ακόλουθες προϋποθέσεις και επιφυλάξεις:

1° Η δημιουργία, η μεταβίβαση, η αλλαγή κατόχου φαρμακείου, καθώς και η δημιουργία ιστοτόπου του φαρμακείου μπορούν να οδηγήσουν σε ανακοίνωση στον γραπτό τύπο, περιοριζόμενη στην αναγραφή του ονόματος του φαρμακοποιού, των πανεπιστημιακών, νοσοκομειακών και επιστημονικών του τίτλων [...], της διεύθυνσής του ιστοτόπου του φαρμακείου, του ονόματος του προκατόχου, της διεύθυνσής του φαρμακείου με, ενδεχομένως, μνεία των δραστηριοτήτων που συνδέονται με την εμπορία εμπορευμάτων που περιλαμβάνονται στον κατάλογο του πρώτου εδαφίου του άρθρου L. 5125-24. Η ανακοίνωση αυτή κοινοποιείται προηγουμένως στο περιφερειακό συμβούλιο του Φαρμακευτικού Συλλόγου. Δεν μπορεί να υπερβαίνει σε έκταση τα 100 [cm²].

2° Εκτός από τα μέσα ενημερώσεως σχετικά με το φαρμακείο που μνημονεύονται στο άρθρο R. 4235-57, τα φαρμακεία μπορούν να δημοσιεύουν στον γραπτό τύπο αγγελίες για τις δραστηριότητες των οποίων γίνεται μνεία στο σημείο 1° ανωτέρω, με μέγιστη έκταση 100 [cm²], περιλαμβανόμενες την επωνυμία και τη διεύθυνση καθώς και τους αριθμούς τηλεφώνου και τηλεομοιοτυπίας και τις ώρες λειτουργίας των φαρμακείων.»

51 Βλ., ιδίως, απόφαση της 9ης Ιουλίου 1997, *De Agostini και TV-Shop* (C-34/95 έως C-36/95, EU:C:1997:344, σκέψη 45).

52 Βλ. κατ' αναλογία, υπό το πρίσμα της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, αποφάσεις της 5ης Απριλίου 2011, *Société fiduciaire nationale d'expertise comptable* (C-119/09, EU:C:2011:208, σκέψη 30), της 12ης Σεπτεμβρίου 2013, *Κωνσταντινίδης* (C-475/11, EU:C:2013:542, σκέψη 57), και της 4ης Μαΐου 2017, *Vanderborcht* (C-339/15, EU:C:2017:335, σκέψη 68).

53 Απόφαση της 19ης Μαΐου 2009, *Apothekerkammer des Saarlandes* κ.λπ. (C-171/07 και C-172/07, EU:C:2009:316, σκέψη 33).

54 Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 13ης Ιουλίου 2004, *Bacardi France* (C-429/02, EU:C:2004:432, σκέψη 33), της 18ης Ιουνίου 2019, *Αυστρία κατά Γερμανίας* (C-591/17, EU:C:2019:504, σκέψη 122), και της 18ης Σεπτεμβρίου 2019, *VIPA* (C-222/18, EU:C:2019:751, σκέψη 69).

86. Το βάρος αποδείξεως της καταλληλότητας και της αναγκαιότητας του μέτρου για την επίτευξη των επιδιωκομένων σκοπών φέρουν, σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, οι εθνικές αρχές. Κατά την εξέταση εθνικής ρυθμίσεως υπό το πρίσμα της δικαιολογήσεώς της βάσει λόγων αποτομένων της προστασίας της δημόσιας υγείας και της ζωής των ανθρώπων, το εθνικό δικαστήριο οφείλει να εκτιμήσει κατά τρόπο αντικειμενικό αν τα αποδεικτικά στοιχεία που προσκομίζει το οικείο κράτος μέλος επιτρέπουν ευλόγως να θεωρηθεί ότι τα επιλεγέντα μέτρα είναι κατάλληλα για την επίτευξη των επιδιωκομένων σκοπών, καθώς και αν είναι δυνατόν να επιτευχθούν οι σκοποί αυτοί με μέτρα λιγότερο περιοριστικά της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων⁵⁵.

87. Στο πλαίσιο του ως άνω ελέγχου αναλογικότητας πρέπει να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι η υγεία και η ζωή των ανθρώπων κατέχουν, κατά πάγια νομολογία, την πρώτη θέση μεταξύ των αγαθών και των συμφερόντων που προστατεύει η Συνθήκη ΛΕΕ. Στα κράτη μέλη απόκειται να καθορίσουν το επίπεδο προστασίας της δημόσιας υγείας που προτίθενται να διασφαλίσουν, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να επιτευχθεί το επίπεδο αυτό. Δεδομένου ότι το επίπεδο αυτό μπορεί να ποικίλλει από το ένα κράτος μέλος στο άλλο, το Δικαστήριο αναγνωρίζει στα κράτη μέλη περιθώριο εκτιμήσεως συναφώς⁵⁶.

88. Επιπλέον, το Δικαστήριο έχει μάλιστα επανειλημμένως υπογραμμίσει τον όλως ιδιαίτερο χαρακτήρα των φαρμάκων, που διαφοροποιούνται ουσιωδώς από τα άλλα εμπορεύματα λόγω των θεραπευτικών τους ιδιοτήτων⁵⁷. Οι θεραπευτικές αυτές ιδιότητες έχουν ως αποτέλεσμα ότι, σε περίπτωση που τα φάρμακα λαμβάνονται χωρίς λόγο ή κατά τρόπο μη σύμφωνο προς τις οδηγίες, ενδέχεται να προκαλέσουν σοβαρή βλάβη της υγείας, χωρίς ο ασθενής να είναι σε θέση να το αντιληφθεί κατά τη χορήγησή τους⁵⁸.

89. Όσον αφορά τις εμπορικές επικοινωνίες σχετικά με την παροχή υπηρεσιών υγειονομικής περιθάλψεως, το Δικαστήριο έκρινε, με την απόφαση Vanderborght⁵⁹, ότι η εντατική χρήση διαφημίσεων ή η επιλογή διαφημιστικών μηνυμάτων με επιθετικό χαρακτήρα μπορούσε, σπιλώνοντας την εικόνα του οδοντιατρικού επαγγέλματος, αλλοιώνοντας τη σχέση μεταξύ των οδοντιάτρων και των ασθενών τους και διευκολύνοντας την πραγματοποίηση ακατάλληλων ή περιττών θεραπειών, να παραβιάσει την προστασία της υγείας και να προσβάλει την αξιοπρέπεια του οδοντιατρικού επαγγέλματος. Όπως υποστηρίζει η Γαλλική Κυβέρνηση, το συμπέρασμα αυτό, λαμβανομένης υπόψη της σχέσεως εμπιστοσύνης που πρέπει επίσης να συνδέει τον φαρμακοποιό με τον πελάτη του, ισχύει κατ' αναλογία για τη διαφήμιση στην οποία προβαίνει φαρμακείο για τις υπηρεσίες του που συνίστανται στη διαδικτυακή πώληση φαρμάκων⁶⁰.

90. Υπό το πρίσμα των σκέψεων αυτών, φρονώ ότι η απαγόρευση μαζικής προσθήκης διαφημιστικών φυλλαδίων, ενδεχομένως όταν τα φυλλάδια αυτά περιλαμβάνουν προσφορές στηριζόμενες στο ποσό της παραγγελίας, στα δέματα εμπορικών εταίρων είναι, πρώτον, *κατάλληλη* για την επίτευξη του σκοπού της προστασίας της αξιοπρέπειας του επαγγέλματος του φαρμακοποιού. Όπως υποστηρίζει η Ισπανική Κυβέρνηση, η προσθήκη αυτή ενέχει τον κίνδυνο εξομοίσεως των φαρμάκων με συνήθη αγαθά, που τοποθετούνται στο ίδιο επίπεδο με τα καταναλωτικά προϊόντα, όπως ενδύματα ή υποδήματα, τα οποία παραδίδονται με το δέμα του εμπορικού εταίρου. Η διανομή σε μεγάλη κλίμακα

55 Βλ. αποφάσεις της 23ης Δεκεμβρίου 2015, Scotch Whisky Association κ.λπ. (C-333/14, EU:C:2015:845, σκέψη 56), και της 18ης Σεπτεμβρίου 2019, VIPA (C-222/18, EU:C:2019:751, σκέψη 70 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

56 Βλ., ιδίως, αποφάσεις της 19ης Μαΐου 2009, Apothekerkammer des Saarlandes κ.λπ. (C-171/07 και C-172/07, EU:C:2009:316, σκέψη 19), της 27ης Οκτωβρίου 2016, Audace κ.λπ. (C-114/15, EU:C:2016:813, σκέψη 70), και της 18ης Σεπτεμβρίου 2019, VIPA (C-222/18, EU:C:2019:751, σκέψη 71). Βλ., επίσης, αιτιολογική σκέψη 22 της οδηγίας 2011/62.

57 Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 19ης Μαΐου 2009, Apothekerkammer des Saarlandes κ.λπ. (C-171/07 και C-172/07, EU:C:2009:316, σκέψη 31), και της 18ης Σεπτεμβρίου 2019, VIPA (C-222/18, EU:C:2019:751, σκέψη 73). Βλ., επίσης, αιτιολογική σκέψη 22 της οδηγίας 2011/62.

58 Βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 19ης Μαΐου 2009, Apothekerkammer des Saarlandes κ.λπ. (C-171/07 και C-172/07, EU:C:2009:316, σκέψη 32).

59 Απόφαση της 4ης Μαΐου 2017 (C-339/15, EU:C:2017:335, σκέψη 69).

60 Το Δικαστήριο έκρινε επίσης, με τις αποφάσεις της 2ας Απριλίου 2009, Damgaard (C-421/07, EU:C:2009:222, σκέψη 22), και της 5ης Μαΐου 2011, Novo Nordisk (C-249/09, EU:C:2011:272, σκέψη 32), ότι η διαφήμιση φαρμάκων μπορεί να βλάψει τη δημόσια υγεία.

διαφημιστικών φυλλαδίων στα γραμματοκιβώτια των δυνητικών καταναλωτών μεταφέρει επίσης μια εμπορική και αγοραία εικόνα του επαγγέλματος του φαρμακοποιού ικανή να αλλοιώσει τον τρόπο με τον οποίο το κοινό αντιλαμβάνεται το επάγγελμα αυτό. Εκτιμώ, όπως και η Γαλλική, η Ελληνική και η Ισπανική Κυβέρνηση, ότι ένα κράτος μέλος μπορεί να θεωρήσει την πρακτική αυτή αντίθετη προς την αξιοπρέπεια του επαγγέλματος αυτού.

91. Κατά τα λοιπά, το άρθρο R. 4235-22 του κώδικα δημόσιας υγείας αντιστοιχεί στους κανόνες του κοινοτικού κώδικα ορθής συμπεριφοράς των ανακοινώσεων των φαρμακοποιών⁶¹, τον οποίο οι Daniel B κ.λπ. επισύναψαν στις γραπτές παρατηρήσεις τους⁶². Κατά τον κώδικα αυτόν, «[ό]ταν επιτρέπονται διαφημίσεις και προσφορές, αυτές θα πρέπει να διατηρούν την επαγγελματική εμφάνιση που απαιτείται από ένα φαρμακείο».

92. Επιπλέον, στο μέτρο που οι προσφορές που προτείνονταν στα διαφημιστικά φυλλάδια και στηρίζονταν στο ποσόν της παραγγελίας είχαν ακριβώς σκοπό να ενθαρρύνουν τις αγορές, μεταξύ άλλων, φαρμάκων από τον ιστότοπο του επίμαχου φαρμακείου και να παρακινήσουν τους ασθενείς να δαπανήσουν ποσά που υπερβαίνουν ορισμένα κατώτατα όρια, φρονώ ότι η απαγόρευση των προσφορών αυτών ήταν κατάλληλη για την επίτευξη του σκοπού της αποτροπής της ενθαρρύνσεως της υπερκαταναλώσεως φαρμάκων.

93. Συναφώς, πρέπει να απορριφθεί η επιχειρηματολογία που προβάλλει, κατ' ουσίαν, η A, κατά την οποία η απαγόρευση τέτοιων προσφορών δεν είναι, εν προκειμένω, χρήσιμη ούτε, κατά μείζονα λόγο, αναγκαία, για την προστασία της δημόσιας υγείας, στο μέτρο που η εταιρία αυτή πωλεί αποκλειστικώς, εκτός από τα παραφαρμακευτικά προϊόντα, φάρμακα για τα οποία δεν απαιτείται ιατρική συνταγή. Κατά την A, εφόσον τέτοια φάρμακα ενέχουν μικρότερο υγειονομικό κίνδυνο από τα φάρμακα για τα οποία απαιτείται ιατρική συνταγή, το συμφέρον της δημόσιας υγείας δεν δικαιολογεί τη λήψη περιοριστικών μέτρων με σκοπό τον περιορισμό ή τη ρύθμιση της καταναλώσεώς τους.

94. Όπως υποστήριξαν, κατ' ουσίαν, η Γαλλική και η Ελληνική Κυβέρνηση κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, το γεγονός ότι η χορήγηση ορισμένων φαρμάκων δεν προϋποθέτει την επέμβαση ιατρού ουδόλως συνεπάγεται ότι τα φάρμακα αυτά δεν συνοδεύονται από ανεπιθύμητες παρενέργειες και δεν ενέχουν σημαντικό κίνδυνο για τη δημόσια υγεία, ιδίως αν καταναλώνονται σε υπερβολικές ποσότητες. Εξάλλου, το Δικαστήριο έχει αναγνωρίσει τον κίνδυνο που συνδέεται με την υπερκατανάλωση ή την κατάχρηση καταναλώσεως φαρμάκων, χωρίς να τον περιορίζει στα φάρμακα για τη χορήγηση των οποίων απαιτείται ιατρική συνταγή⁶³.

95. Όσον αφορά, δεύτερον, την *αναγκαιότητα* των επίμαχων απαγορεύσεων, υπενθυμίζω ότι το Δικαστήριο έκρινε, με την απόφαση Vanderborght⁶⁴, ότι εθνική νομοθεσία η οποία απαγορεύει γενικώς και απολύτως κάθε μορφή διαφημίσεως που χρησιμοποιείται από τους οδοντιάτρους για την προώθηση των δραστηριοτήτων υγειονομικής περιθάλψεως που ασκούν υπερβαίνει το μέτρο που είναι αναγκαίο για την προστασία της δημόσιας υγείας και της αξιοπρέπειας του επαγγέλματος του οδοντιάτρου. Αντιθέτως, κατά το Δικαστήριο, εθνική νομοθεσία που οριοθετεί, ενδεχομένως, στενά τις μορφές και την επιμέρους λεπτομερή διαμόρφωση που μπορούν να προσλάβουν τα χρησιμοποιούμενα από τους οδοντιάτρους επικοινωνιακά εργαλεία θα περιελάμβανε λιγότερο περιοριστικά εναλλακτικά

61 Ο κώδικας αυτός καταρτίστηκε στις 14 Ιουνίου 2001 υπό την αιγίδα του Φαρμακευτικού Ομίλου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (GPUE). Βλ., συναφώς, πρώτη έκθεση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, της 21ης Νοεμβρίου 2011, σχετικά με την εφαρμογή της οδηγίας [2000/31], COM(2003) 702 τελικό, σ. 12.

62 Στο άρθρο 8, παράγραφος 2, της οδηγίας 2000/31, ο νομοθέτης ενθάρρυνε τη θέσπιση κωδίκων δεοντολογίας στο επίπεδο της Ένωσης για τα νομικώς κατοχυρωμένα επαγγέλματα.

63 Βλ. σημείο 88 των παρούσων προτάσεων.

64 Απόφαση της 4ης Μαΐου 2017 (C-339/15, EU:C:2017:335, σκέψη 72). Βλ., επίσης, διάταξη της 23ης Οκτωβρίου 2018, Conseil départemental de l'ordre des chirurgiens-dentistes de la Haute-Garonne (C-296/18, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2018:857, σκέψη 18).

μέτρα, συμβατά με το άρθρο 56 ΣΛΕΕ. Φρονώ ότι η συλλογιστική αυτή μπορεί να εφαρμοστεί σε περιορισμούς που επιβάλλονται στις μορφές και στις επιμέρους λεπτομέρειες της διαφήμισης στην οποία μπορούν να προβούν τα φαρμακεία για τα προϊόντα που πωλούν και τις υπηρεσίες που παρέχουν.

96. Κατά τους Daniel B κ.λπ., καθώς και κατά τη Γαλλική και την Ελληνική Κυβέρνηση, τα άρθρα R. 4235-22 και R. 4235-64 του κώδικα δημόσιας υγείας προβλέπουν απλώς αυστηρή οριοθέτηση των μορφών και των λεπτομερειών της διαφήμισης στην οποία μπορούν να προβούν τα φαρμακεία.

97. Όπως προαναφέρθηκε⁶⁵, η Α διαμαρτύρεται, αντιθέτως, για το σωρευτικό αποτέλεσμα των διαφόρων περιορισμών που το γαλλικό δίκαιο επιφέρει στη διαφήμιση η οποία αφορά τις υπηρεσίες διαδικτυακής πώλησης φαρμάκων. Η Ολλανδική Κυβέρνηση διερωτάται, όπως και η Α, μήπως η γαλλική νομοθεσία περιλαμβάνει, στην πραγματικότητα, γενική απαγόρευση της διαφήμισης από τους φαρμακοποιούς. Η Επιτροπή φρονεί επίσης ότι η γαλλική κανονιστική ρύθμιση περιορίζει ουσιαστικά τη διαφήμιση στην πλειονότητα των δυνατών υποθεμάτων. Εν τούτοις, κανένας από τους εν λόγω διαδίκους και μετέχοντες στη διαδικασία δεν αμφισβητεί ότι, όπως υπογράμμισαν οι Daniel B κ.λπ. και η Επιτροπή, η διαφήμιση των υπηρεσιών διαδικτυακής πώλησης που παρέχει ένα φαρμακείο εξακολουθεί, τουλάχιστον, να είναι δυνατή στον γραπτό Τύπο, υπό ορισμένες προϋποθέσεις.

98. Υπό τις συνθήκες αυτές, δεν προκύπτει ότι φαρμακείο εγκατεστημένο σε άλλο κράτος μέλος στερείται κάθε δυνατότητας να διαφημίσει τις συνιστάμενες στη διαδικτυακή πώληση υπηρεσίες που προορίζονται για τους Γάλλους καταναλωτές⁶⁶. Εν πάση περιπτώσει, διαπιστώνω ότι η υπόθεση της κύριας δίκης αφορά αποκλειστικώς τη συμβατότητα προς το δίκαιο της Ένωσης της επιβαλλόμενης στον φαρμακοποιό απαγορεύσεως να προβαίνει σε διαφημιστική εκστρατεία για τις υπηρεσίες του διαδικτυακής πώλησης, η οποία συνίσταται στην αποστολή στο κοινό διαφημιστικών φυλλαδίων τα οποία δεν ζητήθηκαν και προτείνουν, ενδεχομένως, εκπτώσεις επί της τιμής των παραγγελθέντων φαρμάκων. Για την εκδίκαση της υποθέσεως αυτής δεν απαιτείται να επιλυθεί το ζήτημα αν οι διατάξεις του κώδικα δημόσιας υγείας, στο μέτρο που απαγορεύουν και άλλες μορφές διαφήμισης, είναι δυσανάλογες.

99. Εξάλλου, η Α υποστηρίζει ότι η απαγόρευση των προσφορών που στηρίζονται στο ποσό της παραγγελίας υπερβαίνει το μέτρο που είναι αναγκαίο για την αποφυγή της καταχρήσεως καταναλώσεως φαρμάκων, καθόσον εφαρμόζεται και όταν η παραγγελία περιλαμβάνει μόνο παραφαρμακευτικά προϊόντα. Από τη δικογραφία που υποβλήθηκε στο Δικαστήριο δεν προκύπτει αν το άρθρο R. 4235-64 του κώδικα δημόσιας υγείας απαγορεύει τις εν λόγω προσφορές και στην περίπτωση που το ποσό της παραγγελίας που λαμβάνεται υπόψη για τον καθορισμό της χορηγήσεως εκπτώσεως καλύπτει μόνο παραφαρμακευτικά προϊόντα, αποκλεισμένου οποιουδήποτε φαρμάκου. Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, η επίμαχη απαγόρευση θα υπερέβαινε, κατά τη γνώμη μου, το αναγκαίο μέτρο για την πρόληψη της καταχρήσεως καταναλώσεως φαρμάκων. Φρονώ ότι η απαγόρευση προσφορών που στηρίζονται στο ποσό της παραγγελίας *στο μέτρο και μόνον που η εν λόγω παραγγελία περιλαμβάνει φάρμακα* αρκεί για την επίτευξη του σκοπού αυτού.

100. Ωστόσο, σε κάθε περίπτωση, η απαγόρευση της μαζικής αποστολής στους δυνητικούς καταναλωτές διαφημιστικών φυλλαδίων που περιέχουν προσφορές, όπως τα επίμαχα στην κύρια δίκη, φρονώ ότι δικαιολογείται, αυτή καθεαυτήν, από την ανάγκη προστασίας της αξιοπρέπειας του επαγγέλματος του φαρμακοποιού.

65 Βλ. σημείο 80 των παρούσων προτάσεων.

66 Δεν αμφισβητείται επίσης ότι ο ιστότοπος φαρμακείου εγκατεστημένου σε άλλο κράτος μέλος μπορεί πάντοτε να απολαμβάνει υπηρεσίες φυσικής (μη συνδρομητικής) αντιστοιχίσεως στις μηχανές αναζήτησεως (βλ. σημείο 136 των παρούσων προτάσεων).

Δ. Επί της συμβατότητας με το δίκαιο της Ένωσης των περιορισμών στην ψηφιακή διαφήμιση των υπηρεσιών διαδικτυακής πωλήσεως φαρμάκων

101. Όπως προκύπτει από την απόφαση περί παραπομπής, το άρθρο R. 4235-64 του κώδικα δημόσιας υγείας ερμηνεύθηκε επίσης από το *tribunal de commerce de Paris* (εμποροδικείο Παρισίων) υπό την έννοια ότι απαγορεύει τις προσφορές που συνδέονται με το ποσό της παραγγελίας όταν αυτές αναρτώνται στον ιστότοπο φαρμακείου. Επιπλέον, η απόφαση περί τεχνικών κανόνων απαγορεύει στα φαρμακεία να χρησιμοποιούν τις επί πληρωμή αντιστοιχίσεις σε μηχανές αναζήτησεως και συγκρίσεως τιμών. Στο μέτρο που η τεχνική αυτή έχει ως σκοπό να προσελκύσει προς τον ιστότοπο φαρμακείου δυνητικούς καταναλωτές οι οποίοι πραγματοποιούν έρευνες στο διαδίκτυο, η επί πληρωμή αντιστοίχιση έχει επίσης διαφημιστικό χαρακτήρα⁶⁷.

102. Για τους λόγους που θα εκθέσω κατωτέρω, εκτιμώ ότι η απαγόρευση για ένα φαρμακείο να αναρτά στον ιστότοπό του προσφορές για φάρμακα και η απαγόρευση να προσφεύγει στην επί πληρωμή αντιστοίχιση εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3 της οδηγίας 2000/31 (τμήμα 1). Καθόσον οι απαγορεύσεις αυτές προέρχονται από το κράτος μέλος προορισμού υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας και περιορίζουν την ελεύθερη κυκλοφορία της υπηρεσίας αυτής για λόγο που αφορά τον συντονισμένο τομέα, επιτρέπονται μόνον υπό τις αυστηρές προϋποθέσεις της παραγράφου 4 του άρθρου αυτού (τμήματα 2 και 3).

1. Επί της δυνατότητας εφαρμογής του άρθρου 3 της οδηγίας 2000/31

103. Σύμφωνα με το άρθρο 3, παράγραφος 2, της οδηγίας 2000/31, το κράτος μέλος προορισμού υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας δεν μπορεί, κατ' αρχήν, να περιορίσει την ελεύθερη κυκλοφορία της υπηρεσίας αυτής για λόγους που αφορούν τον συντονισμένο τομέα, όπως αυτός ορίζεται στο άρθρο 2, στοιχείο η', της οδηγίας αυτής.

104. Υπενθυμίζω ότι ο συντονισμένος τομέας περιλαμβάνει τις προϋποθέσεις που πρέπει να πληροί ο φορέας παροχής υπηρεσίας διαδικτυακής πωλήσεως όσον αφορά τη διαφήμιση που πραγματοποιείται μέσω διαδικτύου για την υπηρεσία αυτή⁶⁸.

105. Εξάλλου από τη διάταξη αυτή προκύπτει ότι τέτοιες προϋποθέσεις εμπίπτουν στον συντονισμένο τομέα «ανεξαρτήτως [του] εάν πρόκειται για γενικές διατάξεις ή για διατάξεις σχεδιασμένες ειδικά για [τους φορείς παροχής υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας ή υπηρεσίες αυτού του είδους]»⁶⁹. Επομένως, το γεγονός ότι το άρθρο R. 4235-64 του κώδικα δημόσιας υγείας αφορά, γενικώς, τη διαφήμιση, τόσο μέσω διαδικτύου όσο και εκτός διαδικτύου, δεν αποτελεί λόγο εξαιρέσεως από τον συντονισμένο τομέα των προϋποθέσεων που το άρθρο αυτό προβλέπει.

106. Κατά συνέπεια, το κράτος μέλος προορισμού υπηρεσίας διαδικτυακών πωλήσεων δεν μπορεί, κατ' αρχήν, να περιορίσει την παροχή της υπηρεσίας αυτής λόγω απαιτήσεων σχετικών με τη διαφήμιση μέσω διαδικτύου.

67 Πρβλ. απόφαση του Conseil d'État (Συμβουλίου της Επικρατείας, Γαλλία) της 4ης Απριλίου 2018, αριθ. 407292 (FR:CECHR:2018:407292.20180404, σκέψη 8).

68 Παρατηρώ επίσης ότι το άρθρο 8, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/31 εναρμόνισε εν μέρει τη χρήση από τα μέλη νομοθετικών κατοχυρωμένου επαγγέλματος εμπορικών επικοινωνιών που αποτελούν μέρος υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας ή αποτελούν τέτοια υπηρεσία (βλ. σημείο 108 των παρούσων προτάσεων).

69 Η έννοια του «συντονισμένου τομέα», η οποία ορίζεται στο άρθρο 2, στοιχείο η', της οδηγίας 2000/31, διακρίνεται, συναφώς, από αυτή του «κανόνα σχετικά με την υπηρεσία» κατά το άρθρο 1, παράγραφος 1, στοιχείο ε', της οδηγίας 2015/1535. Πράγματι, η τελευταία αυτή έννοια αφορά μόνο τις γενικής φύσεως απαιτήσεις σχετικά με την πρόσβαση στις δραστηριότητες των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας και την άσκησή τους, *εξαιρουμένων των κανόνων που δεν αναφέρονται ειδικώς στις υπηρεσίες αυτές*. Πρβλ. υποσημείωση 81 των παρούσων προτάσεων.

107. Πάντως, η απαγόρευση της επί πληρωμή αντιστοιχίσεως στις μηχανές αναζητήσεως, καθόσον περιορίζει τις δυνατότητες διαφήμισεως για υπηρεσία διαδικτυακής πωλήσεως, περιορίζει την ελεύθερη κυκλοφορία της υπηρεσίας αυτής. Δεδομένου ότι η διαφήμιση μέσω διαδικτύου μπορεί, αυτή καθεαυτήν, να θεωρηθεί ως υπηρεσία της κοινωνίας της πληροφορίας, η ως άνω απαγόρευση παρακωλύει επίσης την ελεύθερη κυκλοφορία της υπηρεσίας αυτής. Το ίδιο ισχύει και για την απαγόρευση προσφοράς εκπτώσεων στον ιστότοπο φαρμακείου, στο μέτρο που η πρακτική αυτή θεωρείται ως κίνητρο για την κατανάλωση φαρμάκων.

108. Δεν μπορεί, συναφώς, να γίνει δεκτή η επιχειρηματολογία που ανέπτυξαν οι Daniel B κ.λπ., κατά την οποία το άρθρο 8, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/31 αναγνωρίζει την κατ' αρχήν αρμοδιότητα του κράτους μέλους προορισμού να ρυθμίζει τις εμπορικές επικοινωνίες των μελών νομοθετικώς κατοχυρωμένου επαγγέλματος, όπως το επάγγελμα του φαρμακοποιού⁷⁰. Η διάταξη αυτή υποχρεώνει τα κράτη μέλη να επιτρέπουν τις εμπορικές επικοινωνίες που αποτελούν τμήμα υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας ή συνιστούν τέτοια υπηρεσία, υπό την επιφύλαξη της τηρήσεως των επαγγελματικών κανόνων που αφορούν, μεταξύ άλλων, την ανεξαρτησία, την αξιοπρέπεια και το ήθος του επαγγέλματος. Φρονώ ότι δεν μπορεί να θεωρηθεί ως κανόνας που απονέμει αρμοδιότητα στο κράτος μέλος προορισμού να οριοθετήσει τις εν λόγω εμπορικές επικοινωνίες κατά παρέκκλιση από το άρθρο 3, παράγραφοι 1 και 2, της οδηγίας 2000/31. Το άρθρο 8, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής περιλαμβάνεται, πράγματι, σε χωριστό κεφάλαιο, με τίτλο «Αρχές», το οποίο περιέχει σειρά διατάξεων ελάχιστης εναρμονίσεως ορισμένων πτυχών σχετικών με την παροχή υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας⁷¹. Το άρθρο 8, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας συνιστά, επομένως, διάταξη θετικής εναρμονίσεως, καθόσον υποχρεώνει κάθε κράτος μέλος να επιτρέπει στα μέλη νομοθετικώς κατοχυρωμένου επαγγέλματος που είναι εγκατεστημένα στο έδαφος του τη χρήση εμπορικών επικοινωνιών σχετικά με την εκ μέρους τους παροχή υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, τηρουμένων των κανόνων δεοντολογίας που ισχύουν για το επάγγελμα αυτό⁷².

109. Προκειμένου να δοθεί απάντηση στο ερώτημα που υπέβαλε το αιτούν δικαστήριο, πρέπει, άλλωστε, να καθοριστεί αν η απαγόρευση για ένα φαρμακείο να αναρτά στον ιστότοπό του προσφορές για φάρμακα και η απαγόρευση να προσφεύγει στην επί πληρωμή αντιστοίχιση συνιστούν προϋποθέσεις επιβαλλόμενες από κράτος μέλος για τη λιανική πώληση φαρμάκων στο έδαφος του, υπό την έννοια του άρθρου 85γ, παράγραφος 2, της οδηγίας 2001/83⁷³. Η διάταξη αυτή, της οποίας το περιεχόμενο δεν είχε ακόμη την ευκαιρία να διευκρινίσει το Δικαστήριο, δημιουργεί ορισμένες ερμηνευτικές δυσχέρειες όσον αφορά τη σχέση της με το άρθρο 3 της οδηγίας 2000/31.

110. Αντιθέτως προς όσα υποστηρίζει η Ισπανική Κυβέρνηση, η οδηγία 2001/83 δεν συνιστά *lex specialis* που κατ' ισχύει της οδηγίας 2000/31. Όπως προκύπτει από το άρθρο 1, παράγραφος 3, και από την αιτιολογική σκέψη 11 της οδηγίας 2000/31, η οδηγία αυτή ισχύει εκ παραλλήλου με τις πράξεις του παραγωγού δικαίου που εφαρμόζονται ειδικότερα σε συγκεκριμένους τομείς. Μόνον οι

70 Η έννοια του «νομοθετικώς κατοχυρωμένου επαγγέλματος» ορίζεται στο άρθρο 2, στοιχείο ζ', της οδηγίας 2000/31.

71 Οι πτυχές αυτές καλύπτουν, εκτός από τις εμπορικές επικοινωνίες (άρθρα 6 έως 8), τις απαιτήσεις σχετικά με την εγκατάσταση και την πληροφόρηση (άρθρα 4 και 5), τις συμβάσεις που συνάπτονται με ηλεκτρονικά μέσα (άρθρα 9 έως 11), καθώς και την ευθύνη των μεσαζόντων παροχής υπηρεσιών (άρθρα 12 έως 15).

72 Συναφώς, από την απόφαση της 4ης Μαΐου 2017, *Vanderborght* (C-339/15, EU:C:2017:335, σκέψη 49), προκύπτει ότι το άρθρο 8, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/31 αντιτίθεται στην εκ μέρους κράτους μέλους απαγόρευση κάθε μορφής εμπορικής επικοινωνίας με ηλεκτρονικά μέσα σχετικά με την παροχή υπηρεσιών υγειονομικής περιθάλψεως, περιλαμβανομένης της επικοινωνίας μέσω ιστοτόπου που έχει δημιουργήσει ο φορέας παροχής υπηρεσιών. Αντιθέτως, τα κράτη μέλη μπορούν να οριοθετούν, κατά περίπτωση στενά, τις μορφές και τις λεπτομέρειες των διαδικτυακών εμπορικών επικοινωνιών. Βλ., επίσης, διάταξη της 23ης Οκτωβρίου 2018, *Conseil départemental de l'ordre des chirurgiens-dentistes de la Haute-Garonne* (C-296/18, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2018:857).

73 Εξάλλου, όπως τόνισα ήδη στα σημεία 50 έως 54 των παρούσων προτάσεων, οι διατάξεις των τίτλων VIII και VIIIα της οδηγίας 2001/83 δεν εφαρμόζονται στη διαφήμιση που δεν έχει ως αντικείμενο φάρμακα, αλλά υπηρεσίες που παρέχονται από συγκεκριμένο φαρμακείο.

τομείς που απαριθμούνται στο άρθρο 1, παράγραφος 5, και στο παράρτημα της οδηγίας αυτής⁷⁴ –στους οποίους δεν περιλαμβάνονται ούτε οι υπηρεσίες διαδικτυακής πωλήσεως ούτε οι υπηρεσίες διαφήμισης για τα φάρμακα⁷⁵– εκφεύγουν του πεδίου εφαρμογής της αρχής της χώρας προελεύσεως που προβλέπεται στο άρθρο 3 της οδηγίας.

111. Όπως ήδη επισήμανα⁷⁶, το άρθρο 85γ, παράγραφος 2, της οδηγίας 2001/83 υπενθυμίζει απλώς την αρμοδιότητα των κρατών μελών να επιβάλλουν όρους για τη λιανική διάθεση φαρμάκων στην επικράτειά τους εντός των ορίων που προβλέπει η Συνθήκη ΛΕΕ. Η διάταξη αυτή εφαρμόζεται υπό την επιφύλαξη των περιορισμών που επιβάλλει το άρθρο 3, παράγραφος 2, της οδηγίας 2000/31 στην αρμοδιότητα του κράτους μέλους προορισμού υπηρεσιών διαδικτυακής πωλήσεως φαρμάκων να ρυθμίζει τις προϋποθέσεις σχετικά με την άσκηση των εν λόγω δραστηριοτήτων διαδικτυακής πωλήσεως και συναφούς διαφήμισης.

112. Επομένως, δεδομένου ότι ο συντονισμένος με την οδηγία 2000/31 τομέας περιλαμβάνει, σύμφωνα με το άρθρο 2, στοιχείο η', σημείο i, τις προϋποθέσεις σχετικά με την άσκηση της δραστηριότητας παροχής υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας και ότι η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει τις προϋποθέσεις που αφορούν τη διαδικτυακή διαφήμιση για τέτοιες υπηρεσίες, το άρθρο 85γ, παράγραφος 2, της οδηγίας 2001/83 δεν μπορεί να επιτρέπει στο κράτος μέλος προορισμού να ρυθμίζει αυτή τη μορφή διαφήμισης και, ως εκ τούτου, να παρεκκλίνει από την κατ' αρχήν αρμοδιότητα που το άρθρο 3, παράγραφοι 1 και 2, της οδηγίας 2000/31 απονέμει, εν προκειμένω, στο κράτος μέλος προελεύσεως.

113. Ωστόσο, το άρθρο 3, παράγραφος 4, της οδηγίας 2000/31 επιτρέπει στα κράτη μέλη να παρεκκλίνουν από την αρχή της χώρας προελεύσεως, τηρουμένων των ουσιαστικών και διαδικαστικών προϋποθέσεων που προβλέπονται, αντιστοίχως, στα στοιχεία α' και β', της διατάξεως αυτής. Όπως προκύπτει από την απόφαση Airbnb Ireland⁷⁷, οι παρεκκλίσεις αυτές μπορούν να συνίστανται στην εφαρμογή, σε συγκεκριμένη περίπτωση, σε φορέα παροχής υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, κανονιστικής ρυθμίσεως η οποία εφαρμόζεται γενικώς σε συγκεκριμένη κατηγορία παρόχων ή υπηρεσιών.

114. Επομένως, είναι αναγκαίο να εξεταστεί, εν προκειμένω, αν συντρέχουν οι προϋποθέσεις του άρθρου 3, παράγραφος 4, της οδηγίας 2000/31. Εξάλλου, παρέλκει η εξέταση των προϋποθέσεων σχετικά με τη διαδικτυακή διαφήμιση υπό το πρίσμα των διατάξεων της Συνθήκης ΛΕΕ. Πράγματι, κατά τη νομολογία, κάθε εθνικό μέτρο σε τομέα ο οποίος έχει αποτελέσει αντικείμενο πλήρους εναρμονίσεως σε επίπεδο Ένωσης πρέπει να εκτιμάται υπό το πρίσμα των διατάξεων του μέτρου αυτού εναρμονίσεως και όχι εκείνων του πρωτογενούς δικαίου⁷⁸. Ειδικότερα, το άρθρο 3 της οδηγίας 2000/31 περιέχει κανόνα συντονισμού που αποσκοπεί στην κατοχύρωση της αρχής του ελέγχου στην πηγή των δραστηριοτήτων παροχής υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας στους τομείς που εμπίπτουν στον συντονισμένο τομέα. Η λογική στην οποία εντάσσεται συνεπάγεται ότι, όσον αφορά τα θέματα αυτά, τα κράτη μέλη μπορούν να παρεκκλίνουν από την αρχή της χώρας προελεύσεως μόνον υπό τις προϋποθέσεις που προβλέπονται στην παράγραφο 4 του άρθρου αυτού. Επομένως, οι παρεκκλίσεις αυτές δεν πρέπει να εξετάζονται υπό το πρίσμα των διατάξεων της Συνθήκης ΛΕΕ.

74 Βλ. άρθρο 3, παράγραφος 3, της οδηγίας 2000/31.

75 Εξάλλου το άρθρο 85γ, παράγραφος 1, της οδηγίας 2001/83, καθόσον αναφέρεται ρητώς στην οδηγία 2000/31, στηρίζεται στην παραδοχή ότι η οδηγία αυτή εφαρμόζεται στις υπηρεσίες διαδικτυακής πωλήσεως φαρμάκων.

76 Βλ. σημείο 56 των παρουσών προτάσεων.

77 Απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2019 (C-390/18, EU:C:2019:1112, σκέψεις 81 επ.).

78 Βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 12ης Νοεμβρίου 2015, Visnapuu (C-198/14, EU:C:2015:751, σκέψη 40 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

2. Επί της τήρησης των διαδικαστικών προϋποθέσεων του άρθρου 3, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2000/31

115. Το άρθρο 3, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2000/31 ορίζει ότι, πριν από τη λήψη μέτρου παρεκκλίσεως από την παράγραφο 2 του άρθρου αυτού, το κράτος μέλος προορισμού της επίμαχης υπηρεσίας πρέπει να ζητήσει από το κράτος μέλος εγκαταστάσεως του παρόχου να λάβει μέτρα. Εάν το κράτος μέλος δεν κάνει δεκτό το αίτημα αυτό ή παραλείπει να λάβει επαρκή μέτρα, το πρώτο κράτος μέλος οφείλει να κοινοποιήσει στην Επιτροπή και στο δεύτερο κράτος μέλος την πρόθεσή του να λάβει περιοριστικό μέτρο έναντι του εν λόγω φορέα παροχής υπηρεσιών⁷⁹.

116. Η Α ισχυρίζεται ότι η Γαλλική Δημοκρατία δεν τήρησε τις υποχρεώσεις που υπείχε από το άρθρο 3, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2000/31. Μολονότι εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να προβεί στον έλεγχο αυτό, από τη δικογραφία που υποβλήθηκε στο Δικαστήριο δεν προκύπτει ότι το κράτος μέλος αυτό κοινοποίησε την πρόθεσή του να εφαρμόσει ως προς τον εν λόγω φορέα παροχής υπηρεσιών το άρθρο R. 4235-64 του κώδικα δημόσιας υγείας καθώς και την απόφαση περί τεχνικών κανόνων στην Επιτροπή και στο κράτος μέλος εγκαταστάσεώς του, δηλαδή στο Βασίλειο των Κάτω Χωρών⁸⁰.

117. Όπως παρατήρησε η εταιρία Α, από τη βάση δεδομένων για τις κοινοποιήσεις δυνάμει της οδηγίας 2015/1535 προκύπτει ότι η απόφαση σχετικά με τους τεχνικούς κανόνες, όπως και η απόφαση σχετικά με τις βέλτιστες πρακτικές διαθέσεως των φαρμάκων, κοινοποιήθηκε στην Επιτροπή βάσει του άρθρου 5, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής⁸¹. Εν τούτοις, η κοινοποίηση αυτή δεν μπορεί να υποκαταστήσει την κοινοποίηση που επιτάσσει το άρθρο 3, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2000/31. Πράγματι, οι υποχρεώσεις κοινοποιήσεως που θεσπίζουν οι δύο αυτές διατάξεις επιβάλλονται βάσει χωριστής χρονικής αλληλουχίας, έχουν διαφορετικό αντικείμενο και συμπληρωματικό χαρακτήρα.

118. Αφενός, το άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 2015/1535 προβλέπει την κοινοποίηση στην Επιτροπή από τα κράτη μέλη των σχεδίων κανονιστικών ρυθμίσεων που αφορούν, μεταξύ άλλων, τους κανόνες σχετικά με τις υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας. Σκοπός της κοινοποιήσεως αυτής είναι να παράσχει στην Επιτροπή, καθώς και στα λοιπά κράτη μέλη⁸² τη δυνατότητα να εξακριβώσουν, πριν από θέσπισή τους, αν οι σχεδιαζόμενοι γενικοί και αφηρημένοι κανόνες συνάδουν προς τις θεμελιώδεις ελευθερίες τις οποίες εγγυάται η Συνθήκη ΛΕΕ.

79 Το άρθρο 3, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2000/31 διευκρινίζει ότι τούτο ισχύει «ανεξαρτήτως τυχόν δικαστικών διαδικασιών, συμπεριλαμβανομένων των προκαταρκτικών διαδικασιών και ενεργειών που αναλαμβάνονται στα πλαίσια ποινικών ερευνών». Υπό το πρίσμα της αιτιολογικής σκέψεως 26 της οδηγίας 2000/31, η φράση αυτή φαίνεται να σημαίνει ότι για την εφαρμογή των εθνικών κανόνων του ποινικού δικαίου και της ποινικής δικονομίας για την λήψη όλων των μέτρων έρευνας και των λοιπών αναγκαίων μέτρων για τη διαπίστωση και τη δίωξη των ποινικών αδικημάτων, καθόσον παρακωλύουν την ελεύθερη κυκλοφορία μιας υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας, δεν απαιτείται κοινοποίηση βάσει του άρθρου 3, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας αυτής. Υπογραμμίζω επίσης ότι, δυνάμει του άρθρου 3, παράγραφος 5, της οδηγίας, επιτρέπεται παρέκκλιση από την εν λόγω υποχρέωση κοινοποιήσεως σε επείγουσες περιπτώσεις.

80 Το γεγονός ότι το άρθρο R. 4235-64 του κώδικα δημόσιας υγείας δεν αφορά ειδικά τις υπηρεσίες διαδικτυακής πωλήσεως δεν απαλλάσσει τη Γαλλική Δημοκρατία από την υποχρέωση κοινοποιήσεως, που υπέχει από το άρθρο 3, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2000/31. Πράγματι, ο συντονισμένος τομέας κατά την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο η', της οδηγίας αυτής καλύπτει όλες τις απαιτήσεις σχετικά με την ανάληψη ή την άσκηση δραστηριότητας παροχής υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, είτε εφαρμόζονται γενικώς είτε αποκλειστικώς για τις υπηρεσίες αυτές. Το πεδίο εφαρμογής της υποχρέωσης κοινοποιήσεως των περιοριστικών μέτρων που προβλέπει το άρθρο 3, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2000/31 διακρίνεται, συναφώς, από αυτό της υποχρέωσης κοινοποιήσεως των σχεδίων τεχνικών κανόνων την οποία προβλέπει το άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 2015/1535. Όπως προκύπτει από το άρθρο 1, παράγραφος 1, στοιχείο ε', της οδηγίας αυτής, οι «κανόν[ες] σχετικά με τις υπηρεσίες» που πρέπει να κοινοποιούνται περιλαμβάνουν κάθε απαίτηση γενικής φύσεως σχετικά με την πρόσβαση στις δραστηριότητες των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας και την άσκησή τους, *εξαιρουμένων των κανόνων που δεν αναφέρονται ειδικώς στις υπηρεσίες αυτές*. Ενώ μια γενική απαίτηση σχετικά με την ανάληψη ή την άσκηση υπηρεσιών που περιλαμβάνουν υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας χωρίς να περιορίζονται σε αυτήν δεν απαιτείται να κοινοποιείται βάσει του άρθρου 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 2015/1535, η πρόθεση του οικείου κράτους μέλους να εφαρμόσει την ίδια αυτή απαίτηση, κατά περίπτωση, σε σχέση με συγκεκριμένη υπηρεσία πρέπει να κοινοποιείται δυνάμει του άρθρου 3, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2000/31. Η επιχειρηματολογία αυτή ισχύει και όσον αφορά το άρθρο R. 4235-22 του κώδικα δημόσιας υγείας.

81 Βλ. Επιτροπή, βάση δεδομένων TRIS, <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/tris/en/search/?trisaction=search.detail&year=2016&num=410> και <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/tris/en/search/?trisaction=search.detail&year=2016&num=411>.

82 Δυνάμει του άρθρου 5, παράγραφος 1, πέμπτο εδάφιο, της οδηγίας 2015/1535, η Επιτροπή, αφού λάβει από ένα κράτος μέλος κοινοποίηση σχεδίου τεχνικού κανόνα, το θέτει αμέσως υπόψη των λοιπών κρατών μελών.

119. Αφετέρου, μετά τη θέσπιση των κανόνων αυτών, το άρθρο 3, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2000/31 υποχρεώνει ακόμη το κράτος μέλος προορισμού να κοινοποιήσει στο κράτος μέλος προελεύσεως καθώς και στην Επιτροπή την πρόθεσή του να εφαρμόσει, σε συγκεκριμένη περίπτωση, τους εν λόγω κανόνες σε ορισμένο φορέα παροχής υπηρεσιών ή σε ορισμένη υπηρεσία, διευκρινίζοντας το μέτρο που προτίθεται να λάβει συναφώς. Επιπλέον, το κράτος μέλος προορισμού μπορεί να προβεί στην εφαρμογή αυτή μόνον εφόσον προηγουμένως έχει ζητήσει από το κράτος μέλος προελεύσεως να λάβει μέτρα και το κράτος μέλος αυτό δεν έχει δεχτεί το αίτημα ή έχει υιοθετήσει ανεπαρκή μέτρα.

120. Το Δικαστήριο έκρινε, με την απόφαση *Airbnb Ireland*⁸³, ότι η παράβαση της υποχρέωσης προηγούμενης κοινοποίησης του άρθρου 3, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2000/31, όπως και αυτής του άρθρου 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 2015/1535, συνεπάγεται ότι η ρύθμιση που προβλέπει το επίμαχο περιοριστικό μέτρο δεν μπορεί να αντιταχθεί έναντι του οικείου φορέα παροχής υπηρεσιών. Επίκληση της εν λόγω αδυναμίας αντιτάξεως μπορεί να γίνει στο πλαίσιο όχι μόνο ποινικής διαδικασίας, αλλά και, όπως εν προκειμένω, διαφοράς μεταξύ ιδιωτών.

121. Σε περίπτωση που το αιτούν δικαστήριο επιβεβαιώσει ότι η Γαλλική Δημοκρατία δεν τήρησε τις διαδικαστικές προϋποθέσεις του άρθρου 3, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2000/31, θα πρέπει να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι οι επίμαχες στο πλαίσιο της διαφοράς της κύριας δίκης διατάξεις δεν μπορούν να αντιταχθούν στην Α, χωρίς να χρειάζεται να εξακριβωθεί αν συντρέχουν οι ουσιαστικές προϋποθέσεις του στοιχείου α' της διατάξεως αυτής⁸⁴. Πράγματι, αυτές οι διαδικαστικές και ουσιαστικές προϋποθέσεις είναι σωρευτικές⁸⁵. Εντούτοις, χάριν πληρότητας, θα εξετάσω κατωτέρω την τήρηση των ουσιαστικών προϋποθέσεων του άρθρου 3, παράγραφος 4, στοιχείο α', της οδηγίας 2000/31.

3. Επί της τηρήσεως των ουσιαστικών προϋποθέσεων του άρθρου 3, παράγραφος 4, στοιχείο α', της οδηγίας 2000/31

122. Το άρθρο 3, παράγραφος 4, στοιχείο α', της οδηγίας 2000/31 ορίζει ότι κάθε μέτρο που περιορίζει την ελεύθερη κυκλοφορία υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας πρέπει να είναι αναγκαίο για τη διασφάλιση της δημόσιας τάξεως, της προστασίας της δημόσιας υγείας, της δημόσιας ασφάλειας ή της προστασίας του καταναλωτή, να στρέφεται κατά μιας υπηρεσίας η οποία όντως βλάπτει τους στόχους αυτούς ή συνιστά σοβαρό κίνδυνο που απειλεί να βλάψει τους προαναφερόμενους στόχους και να είναι ανάλογο προς τους στόχους αυτούς. Οι προϋποθέσεις αυτές της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας συμπίπτουν σε μεγάλο βαθμό με εκείνες από την τήρηση των οποίων εξαρτάται κάθε εμπόδιο στις θεμελιώδεις ελευθερίες που κατοχυρώνονται στα άρθρα 34 και 56 ΣΛΕΕ. Λαμβανομένων υπόψη των ανωτέρω, όπως υποστήριξε η Επιτροπή, η συμβατότητα των επίμαχων μέτρων προς το άρθρο 3, παράγραφος 4, της οδηγίας 2000/31 πρέπει να αξιολογηθεί υπό το πρίσμα της νομολογίας σχετικά με τις διατάξεις αυτές.

123. Προς στήριξη της απαγορεύσεως των προσφορών που αναρτώνται στον ιστότοπο της Α, η Γαλλική Κυβέρνηση επικαλείται τους ίδιους σκοπούς με αυτούς που προβάλλονται προς στήριξη της απαγορεύσεως τέτοιων προσφορών όταν παρουσιάζονται στο κοινό επί υλικών υποθεμάτων. Οι σκοποί αυτοί εμπίπτουν στην προστασία της δημόσιας υγείας και συνιστούν, επομένως, σύμφωνα με το άρθρο 3, παράγραφος 4, στοιχείο α', σημείο i, της οδηγίας 2000/31, λόγους ικανούς να δικαιολογήσουν παρέκκλιση από την παράγραφο 2 του άρθρου αυτού.

⁸³ Απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2019 (C-390/18, EU:C:2019:1112, σκέψεις 96 και 97).

⁸⁴ Επομένως, στην πράξη, το άρθρο 3, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2000/31 έχει ως αποτέλεσμα να εμποδίζει έναν ιδιώτη να επικαλεστεί ενώπιον των δικαστηρίων κράτους μέλους τη μη τήρηση, εκ μέρους παρέχοντος υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας εγκατεστημένου σε άλλο κράτος μέλος, των απαιτήσεων –ιδίως δεοντολογικών– που ισχύουν στο πρώτο κράτος μέλος, εκτός αν εθνική αρχή του εν λόγω κράτους έχει προηγουμένως εκπληρώσει τις διαδικαστικές υποχρεώσεις που προβλέπει η διάταξη αυτή.

⁸⁵ Βλ. απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2019, *Airbnb Ireland* (C-390/18, EU:C:2019:1112, EU:C:2019:1112, σκέψη 99).

124. Η επί πληρωμή αντιστοίχιση, η οποία αποσκοπεί στο να καταστήσει συγκεκριμένο φαρμακείο περισσότερο ορατό διά της εμφανίσεως του ιστοτόπου του στα πρώτα αποτελέσματα μηχανής αναζητήσεως, δεν περιλαμβάνει, αυτή καθαυτή, διαφημιστικό μήνυμα με περιεχόμενο που θα μπορούσε να κριθεί ότι είναι ασύμβατο προς την αξιοπρέπεια του επαγγέλματος του φαρμακοποιού ή ότι αποτελεί κίνητρο για την κατανάλωση φαρμάκων. Όσον αφορά την απαγόρευση της πρακτικής αυτής, η Γαλλική Κυβέρνηση επικαλέστηκε, κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, την ανάγκη διασφαλίσεως ισόρροπης κατανομής των φαρμακείων στο σύνολο της εθνικής επικράτειας. Κατά την Κυβέρνηση αυτή, η επί πληρωμή αντιστοίχιση είναι ικανή να μεταβάλει την εν λόγω εδαφική ισορροπία συγκεντρώνοντας την εμπορία των φαρμάκων στα χέρια των μεγάλου μεγέθους φαρμακείων διαδικτυακών πωλήσεων. Το φαινόμενο αυτό θα μπορούσε να επιδεινώσει την κατάσταση φαρμακευτικής «ερμημοποίησεως» που έχει ήδη διαπιστωθεί σε ορισμένες περιοχές της Γαλλίας. Η κυβέρνηση αυτή διευκρινίζει ότι, αν και δεν μπορεί να αποκλειστεί, όπως επισήμαναν η Α και η Επιτροπή, ότι το διαδικτυακό εμπόριο φαρμάκων διευκολύνει την πρόσβαση των προσώπων που κατοικούν στις πλέον απομονωμένες ζώνες στα φάρμακα που διατίθενται χωρίς να απαιτείται ιατρική συνταγή, η ανάπτυξη της πρακτικής αυτής θα είχε ως παράπλευρη συνέπεια να καταστήσει δυσχερέστερη την πρόσβαση στα φάρμακα για τα οποία απαιτείται συνταγή και τα οποία μπορούν να χορηγηθούν μόνο σε φαρμακείο.

125. Συναφώς, το Δικαστήριο έχει ήδη αναγνωρίσει ότι η ανάγκη διασφαλίσεως του σταθερού εφοδιασμού κράτους μέλους με φάρμακα για ουσιαστικούς ιατρικούς σκοπούς μπορεί να δικαιολογήσει εμπόδιο στο εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών, στο μέτρο που ο σκοπός αυτός συμβάλλει στην προστασία της υγείας και της ζωής των ανθρώπων⁸⁶. Κατά συνέπεια, ο σκοπός που προβάλλει η Γαλλική Κυβέρνηση προς στήριξη της απαγορεύσεως της επί πληρωμή αντιστοιχίσεως συνιστά επίσης λόγο που αναγνωρίζεται ως θεμιτός από το άρθρο 3, παράγραφος 4, στοιχείο α', της οδηγίας 2000/31.

126. Κατόπιν της διευκρίνισεως αυτής, εναπόκειται, υπενθυμίζω, στις εθνικές αρχές να προσκομίσουν την απόδειξη της καταλληλότητας και της αναγκαιότητας περιοριστικού των θεμελιωδών ελευθεριών κυκλοφορίας μέτρου προκειμένου να διασφαλιστεί η επίτευξη του επιδιωκόμενου θεμιτού σκοπού⁸⁷.

127. Συναφώς, οι σκέψεις που αναπτύχθηκαν στα σημεία 90 έως 99 των παρουσών προτάσεων, σχετικά με την καταλληλότητα και την αναγκαιότητα απαγορεύσεως των προσφορών οι οποίες γνωστοποιούνται στο κοινό μέσω φυλλαδίων που διανέμονται στα γραμματοκιβώτιά τους και οι οποίες συνίστανται σε μείωση του τιμήματος εφόσον η παραγγελία υπερβαίνει ορισμένο ποσό, ισχύουν *mutatis mutandis* όταν οι προσφορές αυτές αναρτώνται στον ιστοτόπο του φαρμακείου.

128. Όσον αφορά την απαγόρευση της επί πληρωμή αντιστοιχίσεως, η Α και η Επιτροπή αμφισβητούν, πρώτον, την *καταλληλότητά* της για την επίτευξη του επιδιωκόμενου από τις γαλλικές αρχές σκοπού. Κατά την άποψη της Α, οι διάφοροι περιορισμοί που επιβάλλονται στη διαφήμιση των υπηρεσιών διαδικτυακής πώλησεως φαρμάκων είναι περισσότερο ικανοί να εμποδίσουν την είσοδο νέων οικονομικών φορέων, συχνά μικρού μεγέθους, στη γαλλική αγορά. Όσο για την Επιτροπή, αμφιβάλλει ως προς την ύπαρξη επαρκούς αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ της εφαρμογής διαφημιστικών πρακτικών για τη διαδικτυακή πώληση φαρμάκων και της εξαφανίσεως των καταστημάτων φαρμακείων. Συναφώς, η Επιτροπή διατείνεται ότι τα παραδοσιακά φαρμακεία εξακολουθούν να απολαμβάνουν ορισμένων ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων, ιδίως όσον αφορά την πρόσβαση και την άμεση παράδοση των προϊόντων. Υπογραμμίζει επίσης ότι τα φαρμακεία αυτά διατηρούν το μονοπώλιο όσον αφορά την πώληση φαρμάκων για τα οποία απαιτείται συνταγή.

86 Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 19ης Μαΐου 2009, Apothekerkammer des Saarlandes κ.λπ. (C-171/07 και C-172/07, EU:C:2009:316, σκέψη 28), και της 19ης Οκτωβρίου 2016, Deutsche Parkinson Vereinigung (C-148/15, EU:C:2016:776, σκέψη 31).

87 Βλ. σημείο 86 των παρουσών προτάσεων.

129. Φρονώ ότι η προβαλλόμενη έλλειψη αποδεδειγμένης αιτιώδους συνάφειας μεταξύ της απαγορεύσεως της επί πληρωμή αντιστοιχίσεως και της προλήψεως του κινδύνου εξαφανίσεως σημαντικού αριθμού φαρμακείων στις απομονωμένες ζώνες δεν μπορεί, αυτή καθαυτή, να αναιρέσει την καταλληλότητα της απαγορεύσεως αυτής για την επίτευξη του προβαλλόμενου σκοπού. Πράγματι, κατά τη νομολογία, όταν υφίστανται αμφιβολίες ως προς την ύπαρξη ή τη σημασία κινδύνων για την υγεία των ανθρώπων –συμπεριλαμβανομένων, ειδικότερα, των κινδύνων για τον ασφαλή και ποιοτικό εφοδιασμό του πληθυσμού με φάρμακα–, το οικείο κράτος μέλος έχει την εξουσία να λάβει μέτρα προστασίας, χωρίς να οφείλει να αναμείνει την πλήρη απόδειξη του υποστατού των κινδύνων αυτών. Σε μια τέτοια περίπτωση, το εν λόγω κράτος μέλος μπορεί να υιοθετήσει τα μέτρα που περιορίζουν, όσο είναι δυνατόν, τους κινδύνους για τη δημόσια υγεία⁸⁸.

130. Εν τούτοις, φρονώ ότι το οικείο κράτος μέλος εξακολουθεί να οφείλει να τεκμηριώσει την ύπαρξη του προβαλλόμενου κινδύνου καθώς και την εύλογη πιθανότητα αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ του περιοριστικού μέτρου και της εξασθενίσεως του κινδύνου αυτού –ή, συνακόλουθα, μεταξύ της πρακτικής στην οριοθέτηση της οποίας αποσκοπεί το μέτρο αυτό και της αυξήσεως του εν λόγω κινδύνου⁸⁹.

131. Με άλλα λόγια, όταν ένα κράτος μέλος επικαλείται, προς στήριξη περιοριστικού μέτρου, την ανάγκη να αποφευχθεί η επέλευση κινδύνου –όπως η εμφάνιση ή η επιδείνωση ενός φαινομένου χαλαρώσεως του περιφερειακού δικτύου των φαρμακείων–, δεν μπορεί να υποχρεωθεί να προσκομίσει εμπειρικά στοιχεία που να αποδεικνύουν πέραν πάσης αμφιβολίας την ύπαρξη αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ του επίμαχου μέτρου και του επιδιωκόμενου αποτελέσματος. Η απόδειξη αυτή θα συνεπαγόταν, πράγματι, την αναμονή της επελεύσεως του κινδύνου αυτού προκειμένου να καταστεί δυνατόν να εξακριβωθεί αν το περιοριστικό μέτρο καθιστά πράγματι δυνατή την άρση του. Κατά την εξέταση της αναλογικότητας εθνικής κανονιστικής ρυθμίσεως που θεσπίστηκε στον ιδιαιτέρως ευαίσθητο τομέα της δημόσιας υγείας, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η περιπλοκότητα των εκτιμήσεων που οδήγησαν στην επιλογή των εθνικών αρχών και το περιθώριο αβεβαιότητας που χαρακτηρίζει τα αποτελέσματα μια τέτοιας ρυθμίσεως⁹⁰. Ωστόσο, το οικείο κράτος μέλος οφείλει να συνοδεύσει τους δικαιολογητικούς λόγους που επικαλείται με την ανάλυση της καταλληλότητας και της αναγκαιότητας της ρυθμίσεως καθώς και με συγκεκριμένα στοιχεία, ικανά να στηρίξουν την επιχειρηματολογία του⁹¹. Επομένως, το εθνικό δικαστήριο οφείλει να εξακριβώσει αν τα προσκομισθέντα αποδεικτικά στοιχεία επιτρέπουν εύλογως να θεωρηθεί ότι η ρύθμιση αυτή είναι κατάλληλη για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού και αν είναι δυνατή η επίτευξή του με λιγότερο περιοριστικά μέτρα. Στο πλαίσιο αυτό, οφείλει να λάβει υπόψη το σύνολο των αποδεικτικών στοιχείων που διαθέτει κατά τον χρόνο εκδόσεως της αποφάσεώς του⁹².

132. Εν προκειμένω, η Γαλλική Κυβέρνηση ισχυρίστηκε απλώς, ενώπιον του Δικαστηρίου, ότι η επί πληρωμή αντιστοιχίση είναι ικανή να ενισχύσει το φαινόμενο της χαλαρώσεως του περιφερειακού δικτύου των φαρμακείων, χωρίς να προσκομίσει ειδικότερα στοιχεία αναλύσεως που να συνοδεύουν την επιχειρηματολογία αυτή. Αμφιβάλλω αν ένας τέτοιος ισχυρισμός αρκεί για να αποδειχθεί η καταλληλότητα της απαγορεύσεως της επί πληρωμή αντιστοιχίσεως για να αποτρέψει το αποτέλεσμα

88 Βλ. αποφάσεις της 19ης Μαΐου 2009, Apothekerkammer des Saarlandes κ.λπ. (C-171/07 και C-172/07, EU:C:2009:316, σκέψη 30), και της 18ης Σεπτεμβρίου 2019, VIPA (C-222/18, EU:C:2019:751, σκέψη 72 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Πρβλ., επίσης, απόφαση της 23ης Δεκεμβρίου 2015, Scotch Whisky Association κ.λπ. (C-333/14, EU:C:2015:845, σκέψη 57).

89 Η προσέγγιση αυτή απηχεί την αρχή της προφυλάξεως που κατοχυρώνεται στο άρθρο 191, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ. Όταν καθίσταται ανέφικτο να προσδιοριστεί με βεβαιότητα η ύπαρξη ή η έκταση του προβαλλόμενου κινδύνου, λόγω μη τεκμηριωμένων αποτελεσμάτων των διεξαχθεισών μελετών, η πιθανότητα όμως πραγματικής βλάβης στη δημόσια υγεία εξακολουθεί να υπάρχει στην υποθετική περίπτωση που ο κίνδυνος αυτός επέλθει, η αρχή της προφυλάξεως δικαιολογεί τη λήψη περιοριστικών μέτρων. Βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 1ης Οκτωβρίου 2019, Blaise κ.λπ. (C-616/17, EU:C:2019:800, σκέψη 43 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

90 Βλ. προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Υ. Bot στην υπόθεση Scotch Whisky Association κ.λπ. (C-333/14, EU:C:2015:527, σημείο 84). Πρβλ., επίσης, López Artetxe, S., «Is Health Really the First Thing in Life?», *Legal Issues of Economic Integration*, 2017, σ. 315 έως 321, και Dunne, N., «Minimum Alcohol Pricing: Balancing the “Essentially Incomparable” in Scotch Whisky», *The Modern Law Review*, 2018, σ. 901 και 902.

91 Βλ. αποφάσεις της 23ης Δεκεμβρίου 2015, Scotch Whisky Association κ.λπ. (C-333/14, EU:C:2015:845, σκέψη 54), και της 19ης Οκτωβρίου 2016, Deutsche Parkinson Vereinigung (C-148/15, EU:C:2016:776, σκέψη 35).

92 Βλ. απόφαση της 23ης Δεκεμβρίου 2015, Scotch Whisky Association κ.λπ. (C-333/14, EU:C:2015:845, σκέψη 63).

αυτό. Τούτου δοθέντος, στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται, λαμβάνοντας υπόψη το σύνολο των αποδεικτικών στοιχείων που θα του έχουν προσκομιστεί κατά τον χρόνο εκδόσεως της αποφάσεώς του, να κρίνει αν η Κυβέρνηση αυτή απέδειξε την καταλληλότητα του επίμαχου μέτρου για την αποτροπή της μειώσεως του αριθμού των φαρμακείων στο γαλλικό έδαφος, η οποία θα είχε ως συνέπεια να μην είναι πλέον εξασφαλισμένος ο ασφαλής και ποιοτικός εφοδιασμός στο σύνολο του εδάφους αυτού.

133. Συναφώς, θα περιοριστώ στην παρατήρηση ότι, όπως έχει ήδη δεχθεί το Δικαστήριο, τα παραδοσιακά φαρμακεία «μπορούν, καταρχήν, ευχερέστερα, σε σχέση με τα φαρμακεία που πραγματοποιούν ταχυδρομικές πωλήσεις, να παρέχουν στους ασθενείς εξατομικευμένες συμβουλές διά του προσωπικού του φαρμακείου και να εξασφαλίζουν την προμήθεια φαρμάκων σε επείγουσες περιπτώσεις»⁹³. Πάντως, αυτό το συγκριτικό πλεονέκτημα δεν μπορεί, αυτό καθεαυτόν, να εμποδίσει την επέλευση του κινδύνου ενισχύσεως του φαινομένου της φαρμακευτικής «ερημοποίησης» που επικαλείται η Γαλλική Κυβέρνηση. Υπό την προϋπόθεση ότι η Κυβέρνηση αυτή μπορεί να θεμελιώσει την ύπαρξη του κινδύνου αυτού και να αποδείξει την εύλογη πιθανότητα να ενισχύσει η επί πληρωμή αντιστοιχίση, καθιστώντας τα σημαντικού μεγέθους διαδικτυακά φαρμακεία περισσότερο ορατά, τον εν λόγω κίνδυνο, η απαγόρευση της πρακτικής αυτής θα πρέπει να κριθεί κατάλληλη για την επίτευξη του σκοπού της ελαχιστοποιήσεως του εν λόγω κινδύνου.

134. Όσον αφορά, δεύτερον, την *αναγκαιότητα* της απαγορεύσεως της επί πληρωμή αντιστοιχίσεως, η εταιρία Α υποστηρίζει ότι θα μπορούσε να εξετασθεί το ενδεχόμενο υιοθέτησεως ενός λιγότερο περιοριστικού μέτρου, συνισταμένου στην απαγόρευση μόνον της επί πληρωμή αντιστοιχίσεως βάσει ορισμένων ειδικών λέξεων-κλειδιών.

135. Αμφιβάλλω αν ένα τέτοιο μέτρο καθιστά δυνατή την επίτευξη των σκοπών που επιδιώκει η Γαλλική Κυβέρνηση τόσο αποτελεσματικά όσο η ισχύουσα απαγόρευση. Κατά την κυβέρνηση αυτή, η εν λόγω απαγόρευση αποσκοπεί, πράγματι, στην αποτροπή της προβολής φαρμακείου σε βάρος όλων των άλλων. Εφόσον το εν λόγω αποτέλεσμα της επί πληρωμή αντιστοιχίσεως δεν εξαρτάται από την επιλογή των λέξεων-κλειδιών, ο σκοπός που επιδιώκεται με την εν λόγω απαγόρευση δεν μπορεί να επιτευχθεί με τον περιορισμό της εφαρμογής της σε ορισμένες λέξεις-κλειδιά.

136. Επιπλέον, όπως υποστήριξε η Επιτροπή, μολονότι είναι αληθές ότι οι μηχανές αναζήτησεως αποτελούν το κύριο μέσον για να καταστούν τα διαδικτυακά φαρμακεία γνωστά στο κοινό, η γαλλική κανονιστική ρύθμιση ουδόλως αποκλείει να περιλαμβάνονται τα διαδικτυακά φαρμακεία στα πρώτα αποτελέσματα που εμφανίζει μηχανή αναζήτησεως βάσει φυσικής αντιστοιχίσεως (η οποία, δηλαδή, πραγματοποιείται επί τη βάσει αλγορίθμου που παράγει η εν λόγω μηχανή αναζήτησεως, ανεξαρτήτως οποιασδήποτε πληρωμής εκ μέρους του οικείου φορέα παροχής υπηρεσιών). Επομένως, λαμβανομένων επίσης υπόψη των δυνατοτήτων, έστω περιορισμένης εκτάσεως, να πραγματοποιηθεί διαφήμιση του ιστοτόπου τους με άλλους τρόπους⁹⁴, η απαγόρευση της επί πληρωμή αντιστοιχίσεως δεν στερεί από τα φαρμακεία κάθε δυνατότητα γνωστοποίησεως του ιστοτόπου τους στο κοινό.

93 Απόφαση της 19ης Οκτωβρίου 2016, Deutsche Parkinson Vereinigung (C-148/15, EU:C:2016:776, σκέψη 24).

94 Βλ. σημεία 95 έως 97 των παρουσών προτάσεων.

E. Επί της συμβατότητας με το δίκαιο της Ένωσης της υποχρέωσης συμπλήρωσης ερωτηματολογίου επί θεμάτων υγείας από τον ασθενή

1. Επί της δυνατότητας εφαρμογής του άρθρου 3 της οδηγίας 2000/31

137. Φρονώ ότι η διάταξη της αποφάσεως σχετικά με τις βέλτιστες πρακτικές διαθέσεως των φαρμάκων, η οποία εξαρτά την επικύρωση της πρώτης παραγγελίας φαρμάκων που πραγματοποιεί ο ασθενής στον ιστότοπο φαρμακείου από την προηγούμενη συμπλήρωση διαδικτυακού ερωτηματολογίου επί θεμάτων υγείας, εμπίπτει επίσης στο πεδίο εφαρμογής της αρχής της χώρας προελεύσεως που διατυπώνεται στο άρθρο 3 της οδηγίας 2000/31.

138. Πράγματι, η διάταξη αυτή αφορά μάλλον απαίτηση σχετικά με την ίδια την άσκηση από φαρμακοποιό των δραστηριοτήτων διαδικτυακής πώλησεως παρά προϋπόθεση για τη λιανική διάθεση φαρμάκων στο γαλλικό έδαφος υπό την έννοια του άρθρου 85γ, παράγραφος 2, της οδηγίας 2001/83. Ρυθμίζει τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες μπορεί να συναφθεί η σύμβαση διαδικτυακής πώλησεως, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να ασκείται η δραστηριότητα της πώλησεως και της παροχής συμβουλών από τον φαρμακοποιό μέσω διαδικτύου. Πάντως, ο συντονισμένος τομέας, υπό την έννοια του άρθρου 2, στοιχείο η', της οδηγίας αυτής, περιλαμβάνει, σύμφωνα με το σημείο i της διατάξεως αυτής, τις απαιτήσεις που αφορούν την παροχή της επίμαχης υπηρεσίας και, ειδικότερα, το περιεχόμενό της, συμπεριλαμβανομένων των απαιτήσεων που αφορούν τις συμβάσεις. Επομένως, η υποχρέωση να ζητηθεί από τον ασθενή η συμπλήρωση ερωτηματολογίου επί θεμάτων υγείας, όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, αφορά σαφώς ζήτημα που εμπίπτει στον συντονισμένο τομέα.

139. Η υποχρέωση αυτή, καθόσον επιφορτίζει τον φορέα της παροχής με το καθήκον συλλογής και αναλύσεως των απαντήσεων των ασθενών στο προβλεπόμενο ερωτηματολόγιο και καθόσον έχει δυνητικά, όπως διατείνεται η εταιρία A, αποτρεπτικό αποτέλεσμα για τους ασθενείς που επιθυμούν να αγοράσουν φάρμακα μέσω του διαδικτύου, συνιστά, κατά τη γνώμη μου, περιορισμό της ελεύθερης κυκλοφορίας μιας υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας υπό την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 2, της οδηγίας 2000/31⁹⁵. Κατά συνέπεια, μπορεί να εφαρμόζεται μόνον εφόσον τηρούνται οι ουσιαστικές και διαδικαστικές προϋποθέσεις του άρθρου 3, παράγραφος 4, στοιχεία α' και β', της οδηγίας αυτής.

2. Επί της τήρησης των ουσιαστικών και διαδικαστικών προϋποθέσεων του άρθρου 3, παράγραφος 4, της οδηγίας 2000/31

140. Όσον αφορά τις διαδικαστικές προϋποθέσεις, από τη δικογραφία που υποβλήθηκε στο Δικαστήριο δεν προκύπτει ότι οι γαλλικές αρχές κοινοποίησαν την πρόθεσή τους να εφαρμόσουν στην A την απόφαση σχετικά με τις βέλτιστες πρακτικές διαθέσεως των φαρμάκων, σύμφωνα με το άρθρο 3, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2000/31, πράγμα το οποίο οφείλει να εξακριβώσει το αιτούν δικαστήριο.

141. Όσον αφορά τις ουσιαστικές προϋποθέσεις του άρθρου 3, παράγραφος 4, στοιχείο α', της οδηγίας 2000/31, τις οποίες εξετάζω και στην περίπτωση αυτή για λόγους πληρότητας, η Γαλλική Κυβέρνηση επικαλείται, προς στήριξη της υποχρέωσης που υπέχει ένα φαρμακείο να ζητήσει από τον ασθενή να συμπληρώσει το συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο πριν από την επικύρωση της πρώτης του παραγγελίας στον ιστότοπο του φαρμακείου αυτού, την ανάγκη να διασφαλιστεί η παροχή προσωποποιημένων συμβουλών στον ασθενή, προκειμένου να προστατευθεί από την ακατάλληλη χρήση φαρμάκων.

⁹⁵ Το Δικαστήριο έχει ήδη χαρακτηρίσει ως περιορισμό κατά την έννοια της διατάξεως αυτής την απαγόρευση πώλησεως φακών επαφής μέσω διαδικτύου (βλ. απόφαση της 2ας Δεκεμβρίου 2010, Ker-Optika, C-108/09, EU:C:2010:725, σκέψη 76). Ο χαρακτηρισμός αυτός ισχύει, κατά τη γνώμη μου, και για τις διατάξεις οι οποίες, χωρίς να απαγορεύουν πλήρως την πώληση αυτή, την οριοθετούν επιβάλλοντας ορισμένους περιορισμούς.

142. Το Δικαστήριο έχει αναγνωρίσει τη νομιμότητα αυτού του σκοπού δημόσιας υγείας⁹⁶. Πράγματι, δεν μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο η διαδικτυακή πώληση φαρμάκων να ενέχει, λαμβανομένης υπόψη της ελλείψεως επαφής μεταξύ του φαρμακοποιού και του πελάτη, κίνδυνο εσφαλμένης καταναλώσεως ή καταχρήσεως καταναλώσεως φαρμάκων⁹⁷. Όπως υπογράμμισε η Γαλλική Κυβέρνηση, ο κίνδυνος αυτός συνδέεται, καίτοι σε διαφορετικό βαθμό, με τη χορήγηση κάθε φαρμάκου, είτε απαιτείται γι' αυτό ιατρική συνταγή είτε όχι.

143. Στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να εξακριβώσει αν η επίμαχη υποχρέωση είναι πρόσφορη και αναγκαία για την επίτευξη του εν λόγω σκοπού βάσει των αποδεικτικών στοιχείων που προσκόμισε ενώπιόν του η Γαλλική Κυβέρνηση και υπό το πρίσμα των εκτιμήσεων που εκτίθενται κατωτέρω.

144. Συναφώς, η κυβέρνηση αυτή παραπέμπει σε απόφαση του Conseil d'État (Συμβουλίου της Επικρατείας, Γαλλία)⁹⁸ στην οποία το εν λόγω δικαστήριο διευκρίνισε τον σκοπό αυτόν ως εξής: «[μ]ία τέτοια απαίτηση έχει ως σκοπό να παράσχει τη δυνατότητα στον φαρμακοποιό, υπό τις ειδικές συνθήκες της ηλεκτρονικής διαθέσεως, οι οποίες δεν τον θέτουν σε άμεση επαφή με τον ασθενή, να εντοπίσει ενδεχόμενες αντενδείξεις και μάλιστα, όπως προβλέπουν τα άρθρα R. 4235-61 και R. 4235-62 του κώδικα δημόσιας υγείας, να αρνηθεί τη χορήγηση φαρμάκου όταν θεωρεί ότι το απαιτεί το συμφέρον της υγείας του ασθενούς και να τον παρακινήσει να συμβουλευθεί ειδικευμένο ιατρό κάθε φορά που το θεωρεί αναγκαίο». Το Conseil d'État (Συμβούλιο της Επικρατείας) κατέληξε στο συμπέρασμα, όπως υποστηρίζει εν προκειμένω η Γαλλική Κυβέρνηση, ότι η απαίτηση προηγούμενης συμπληρώσεως του ερωτηματολογίου επί θεμάτων υγείας δεν υπέβαλλε τη διαδικτυακή πώληση φαρμάκων σε δυσανάλογες δεσμεύσεις σε σχέση με τον σκοπό της προστασίας της δημόσιας υγείας.

145. Η εκτίμηση αυτή με βρίσκει σύμφωνο. Όπως υποστήριξαν οι Daniel B κ.λπ., η απαίτηση αυτή διασφαλίζει ότι κάθε ασθενής προστατεύεται κατά τον ίδιο τρόπο, είτε προμηθεύεται φάρμακα μέσω διαδικτύου είτε σε κατάστημα φαρμακείου. Αντίθετα προς τους ισχυρισμούς της Επιτροπής, η απόφαση σχετικά με τις βέλτιστες πρακτικές διαθέσεως των φαρμάκων δεν υποβάλλει τη χορήγηση φαρμάκων μέσω διαδικτύου σε κανόνες αυστηρότερους από αυτούς που διέπουν τη χορήγησή τους σε φαρμακείο.

146. Ειδικότερα, από τις διευκρινίσεις που παρέσχε η Γαλλική Κυβέρνηση συνάγεται ότι η απόφαση αυτή αποσκοπεί στη λήψη υπόψη της φύσεως και των ιδιαίτερων συνθηκών που χαρακτηρίζουν την πώληση φαρμάκων μέσω του διαδικτύου, για την οποία ο φαρμακοποιός, ελλείψει άμεσης και οπτικής επαφής με τον ασθενή, δεν έχει την ευκαιρία να του παράσχει συμβουλές με δική του πρωτοβουλία όταν το επιβάλλει η τήρηση του επαγγελματικού του καθήκοντος⁹⁹. Η κατάσταση του φαρμακοποιού αυτού διαφέρει ως προς το σημείο αυτό από εκείνη του φαρμακοποιού ο οποίος χορηγεί φάρμακα από κατάστημα φαρμακείου. Βεβαίως, η τήρηση του επαγγελματικού καθήκοντος παροχής συμβουλών δεν συνεπάγεται, κατ' ανάγκη, ότι ο φαρμακοποιός ζητεί από κάθε ασθενή που εμφανίζεται στο φαρμακείο του να απαντήσει στα ερωτήματα που περιλαμβάνονται στο προαναφερθέν ερωτηματολόγιο. Εν τούτοις, η φυσική παρουσία του ασθενούς τού παρέχει, τουλάχιστον, την ευκαιρία να του θέσει τις ερωτήσεις που κρίνει αναγκαίες για την τήρηση του επαγγελματικού του καθήκοντος παροχής συμβουλών βάσει των ορατών χαρακτηριστικών του ασθενούς αυτού που μαρτυρούν την κατάσταση της υγείας του. Επομένως, η απαίτηση συμπληρώσεως ερωτηματολογίου επί θεμάτων υγείας αποσκοπεί στην επί ίσοις όροις τοποθέτηση του φαρμακοποιού του διαδικτύου με εκείνον που ασκεί τις δραστηριότητές του σε κατάστημα φαρμακείου, προκειμένου να διασφαλιστεί η δυνατότητά του να εκπληρώσει το επαγγελματικό του καθήκον παροχής συμβουλών.

96 Βλ. απόφαση της 11ης Δεκεμβρίου 2003, Deutscher Apothekerverband (C-322/01, EU:C:2003:664, σκέψη 106).

97 Πρβλ. απόφαση της 11ης Δεκεμβρίου 2003, Deutscher Apothekerverband (C-322/01, EU:C:2003:664, σκέψη 114).

98 Απόφαση της 26ης Μαρτίου 2018 (αριθ. 407289, FR:CECHR:2018:407289.20180326).

99 Οι Daniel B κ.λπ. υπογράμμισαν συναφώς ότι το άρθρο R. 4235-61 του κώδικα δημόσιας υγείας προβλέπει ότι, «[ό]ταν θεωρεί ότι το απαιτεί το συμφέρον της υγείας του ασθενούς, ο φαρμακοποιός πρέπει να αρνηθεί να χορηγήσει φάρμακο».

147. Η Α προβάλλει μια σειρά λιγότερο περιοριστικών μέτρων που θα καθιστούσαν δυνατή, κατά τη γνώμη της, την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού προστασίας της δημόσιας υγείας εξίσου αποτελεσματικά. Ειδικότερα, η απόφαση σχετικά με τις βέλτιστες πρακτικές διαθέσεως των φαρμάκων διασφαλίζει ήδη ότι οι ασθενείς μπορούν να τύχουν εξατομικευμένων συμβουλών, απαιτώντας από τα ηλεκτρονικά φαρμακεία να τους παρέχουν τη δυνατότητα αμφίδρομης επικοινωνίας με φαρμακοποιό. Η εταιρία Α ελέγχει επίσης τις παραγγελλόμενες ποσότητες μέσω του ιστοτόπου της βάσει διαφόρων παραγόντων, μεταξύ των οποίων το ιστορικό των παραγγελιών του ασθενούς. Οι έλεγχοι αυτοί αρκούν για την πρόληψη του κινδύνου υπερκαταναλώσεως φαρμάκων. Η Επιτροπή φρονεί επίσης ότι το γεγονός ότι παρέχεται στον ασθενή πρόσβαση στις ενδείξεις του φαρμάκου, γίνεται υπόμνηση των κυριότερων αντενδείξεων και του παρέχεται η ευχέρεια να ρωτήσει φαρμακοποιό πριν προβεί σε παραγγελία, όπως και η δυνατότητα του φαρμακοποιού να έρχεται σε επαφή με τον ασθενή βάσει των πληροφοριών που διαθέτει και, ιδίως, του ιστορικού των παραγγελιών, συνιστούν λιγότερο περιοριστικά εναλλακτικά μέτρα.

148. Όπως υποστηρίζουν οι Daniel B κ.λπ. καθώς και η Ισπανική Κυβέρνηση, η δυνατότητα του ασθενούς να συμβουλευθεί τον φαρμακοποιό πριν προβεί σε παραγγελία, έστω και αν συνδυάζεται με έλεγχο των ποσοτήτων που αγοράστηκαν μετά την πρώτη παραγγελία, δεν συνιστά εξίσου αποτελεσματικό μέσο με τον προηγούμενο έλεγχο, μέσω της προηγούμενης συλλογής πληροφοριών από τον ασθενή, του πρόσφορου, σε σχέση με την κατάσταση της υγείας του, χαρακτήρα της παραγγελίας του, από ποσοτική και ποιοτική σκοπιά. Εξάλλου, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι η «αύξηση των στοιχείων αμφίδρομης επικοινωνίας που υφίστανται στο διαδίκτυο, τα οποία θα πρέπει να χρησιμοποιεί ο πελάτης πριν μπορέσει να πραγματοποιήσει την αγορά [φαρμάκου]» συνιστά αποδεκτό μέτρο, ως εναλλακτική λύση, που θίγει σε μικρότερο βαθμό την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, έναντι της απαγορεύσεως της διαδικτυακής πώλησεως φαρμάκων, και παρέχει τη δυνατότητα εξίσου αποτελεσματικής επιτεύξεως του σκοπού μείωσεως του κινδύνου κακής χρήσεως των φαρμάκων που αγοράζονται διαδικτυακά¹⁰⁰.

149. Συναφώς, όπως υποστήριξε η Ελληνική Κυβέρνηση, το ερωτηματολόγιο που θεσπίστηκε με την απόφαση σχετικά με τις βέλτιστες πρακτικές διαθέσεως των φαρμάκων περιέχει μόνο στοιχειώδεις ερωτήσεις σχετικά με την ηλικία, το βάρος, το ύψος, το φύλο, την τρέχουσα θεραπευτική αγωγή, το αλλεργικό ιστορικό, τις αντενδείξεις, καθώς και την κατάσταση εγκυμοσύνης ή γαλουχίας. Τα ερωτήματα αυτά χρήζουν απλής και ευθείας απαντήσεως εκ μέρους του ασθενούς. Φρονώ ότι ευλόγως κρίθηκαν λυσιτελή και αναγκαία προκειμένου να αποφευχθεί το ενδεχόμενο να αγοράσει ο ασθενής ακατάλληλα για την κατάσταση της υγείας του φάρμακα.

150. Υπό τις συνθήκες αυτές, φρονώ ότι η υποχρέωση να ζητηθεί από τον ασθενή, πριν από την επικύρωση της πρώτης παραγγελίας του, να συμπληρώσει τέτοιο ερωτηματολόγιο, είναι πρόσφορη και αναγκαία για την επίτευξη του σκοπού της εξασφαλίσεως παροχής εξατομικευμένων συμβουλών στους ασθενείς προκειμένου να προστατευθούν από την κατάχρηση καταναλώσεως φαρμάκων προς το συμφέρον της δημόσιας υγείας.

V. Πρόταση

151. Λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των προηγούμενων σκέψεων, προτείνω να δοθεί στο ερώτημα που υπέβαλε το cour d'appel de Paris (εφετείο Παρισίων, Γαλλία) η ακόλουθη απάντηση:

- 1) Το άρθρο 34 ΣΛΕΕ δεν αποκλείει κανονιστική ρύθμιση κράτους μέλους η οποία απαγορεύει τη διαφήμιση για τις υπηρεσίες διαδικτυακής πώλησεως φαρμάκων που παρέχονται από φαρμακείο εγκατεστημένο σε άλλο κράτος μέλος, η οποία συνιστάται στην μεγάλης κλίμακας αποστολή διαφημιστικών φυλλαδίων, ενδεχομένως διά της τοποθετήσεώς τους σε δέματα εμπορικών εταιρών που δραστηριοποιούνται στη διαδικτυακή πώληση αγαθών τρέχουσας καταναλώσεως, και στην

¹⁰⁰ Απόφαση της 11ης Δεκεμβρίου 2003, Deutscher Apothekerverband (C-322/01, EU:C:2003:664, σκέψη 114).

προσφορά εκπτώσεων τιμών όταν η παραγγελία υπερβαίνει ορισμένο ποσό, εφόσον η εν λόγω ρύθμιση είναι αναγκαία και ανάλογη σε σχέση με την επίτευξη του σκοπού της προστασίας της αξιοπρέπειας του επαγγέλματος του φαρμακοποιού, πράγμα που εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει.

- 2) Το άρθρο 3, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2000/31/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 8ης Ιουνίου 2000, για ορισμένες νομικές πτυχές των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, ιδίως του ηλεκτρονικού εμπορίου, στην εσωτερική αγορά («οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο»), αποκλείει την εφαρμογή, από το κράτος μέλος προορισμού υπηρεσίας διαδικτυακής πώλησεως φαρμάκων, στον παρέχοντα την υπηρεσία αυτή, ο οποίος είναι εγκαταστημένος σε άλλο κράτος μέλος:
- κανονιστικής ρυθμίσεως που απαγορεύει τις προσφορές οι οποίες αναρτώνται στον ιστότοπο του παρόχου αυτού, συνίστανται δε στην πρόταση εκπτώσεων τιμών όταν η παραγγελία υπερβαίνει ορισμένο ποσό·
  - κανονιστικής ρυθμίσεως που απαγορεύει την προσφυγή σε υπηρεσίες επί πληρωμή αντιστοιχίσεως σε μηχανές αναζήτησεως και συγκρίσεως των τιμών, και
  - κανονιστικής ρυθμίσεως που εξαρτά την επικύρωση της πρώτης παραγγελίας φαρμάκων από ασθενή στον ιστότοπο του εν λόγω παρόχου από την προηγούμενη συμπλήρωση ερωτηματολογίου επί θεμάτων υγείας,

εφόσον το πρώτο κράτος μέλος δεν κοινοποίησε στο δεύτερο κράτος μέλος και στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή την πρόθεσή του να εφαρμόσει την επίμαχη ρύθμιση στον ως άνω πάροχο, πράγμα που εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει.

Στην περίπτωση κοινοποίησης των ρυθμίσεων αυτών, το άρθρο 3, παράγραφος 4, στοιχείο α', της οδηγίας 2000/31 δεν εμποδίζει την εφαρμογή τους από το οικείο κράτος μέλος σε παρέχοντα υπηρεσίες διαδικτυακής πώλησεως φαρμάκων εγκατεστημένο σε άλλο κράτος μέλος, υπό την προϋπόθεση ότι η εφαρμογή αυτή είναι πρόσφορη και αναγκαία για την προστασία της δημόσιας υγείας, πράγμα που εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει.